

Alvydas UMBRASAS
Lietuvių kalbos institutas

ASMENIS ĮVARDIJANTYS TEISĖS TERMINAI 1918–1940 M. LIETUVOS KODEKSUOSE

Straipsnio tyrimo šaltiniai yra 1918–1940 m. Lietuvoje galiojusių rusiškų kodeksų neoficialūs vertimai į lietuvių kalbą (santrumpų sąrašas pateiktas straipsnio pabaigoje). Šiuo tyrimu tęsiamas straipsnių ciklas apie teisės terminus, pradėtas *Terminologijos* 8 numeryje. Jame nagrinėjami teisės terminai, kuriais įvardijami asmenys. Skirtingose mokslo ar veiklos srityse poreikis terminais įvardyti asmenis yra nevienodas. Esama sričių, kurių terminijoje asmenų įvardijimų labai nedaug arba gal net visai nėra (tai pirmiausia pasakytina apie tiksluosius mokslus). Socialiniuose moksluose be asmenis įvardijančios terminijos išsiversti neįmanoma. Teisė yra iš tų sričių, kuriose žmonių santykiai, jų veikla yra nagrinėjimo centras.

Iš anksto reikia pasakyti, kad asmenų įvardijimai nėra vienodai terminiški. Teigiama, kad veikėjų pavadinimų terminologiskumas yra problemiškas, o žodis *kalbininkas* nėra kalbotyros terminas, nes neįvardija specialios šio mokslo sąvokos. Siūloma specialybių pavadinimų nomenklatūrą iškelti į atskirą terminijos pogrupį (Gaivenis 2002: 31). 1918–1940 m. kodeksuose žodžio *teisininkas* nerasta, tačiau yra *advokatas* CI_{33} 569 T, CTI_{38} 44, BS_{34} 155 T, BPI_{30} 561, *prisiekusysis advokatas* CI_{33} 1539 T, CTI_{38} 44, BS_{19} 30/8, BPI_{33} 44. Sunku rasti kriterijų, kuriais vadovaujantis šie žodžiai būtų nepriskiriami prie teisės terminų.

Tyrimui rinkti ne tik tokie terminai, kurie aiškiai įvardija žmones (fizinis asmenis), bet ir su jais susiję analogiškos reiškos terminai, tinkami ir fiziniams, ir juridiniams asmeniui įvardyti (pvz.: *ieškovas*, *atsakovas*).

Asmenis įvardijančių teisės terminų tiriamuose kodeksuose rasta net apie 800 (t. y. vos ne septintadalis visų kodeksuose pavartotų terminų). Maždaug pusė jų yra vienažodžiai, pusė – sudėtiniai (daugiausia dvižodžiai). Sudėtiniai terminai straipsnyje taip pat aprašomi pagal pagrindinį dėmenį (kartu su vienažodžiais).

Žiūrint pagal pagrindinį dėmenį (vienažodžių terminų tik vienas dėmuo ir tėra), dauguma asmenis įvardijančių terminų yra **lietuviškos kilmės**

(apie 700, t. y. apie 88%). Tai yra terminizuoti paprastieji¹ žodžiai arba terminizuoti ar naujai padaryti dariniai. Rasta vos per 20 vienažodžių paprastųjų (darybiškai neskaidžių) terminų, kuriais įvardijami asmenys. Tiesa, prie jų pridėjus sudėtinius terminus, kurių pagrindiniu dėmeniu eina tie patys paprastieji terminai, bendras skaičius artėja prie 100 (apie 14% pagal pagrindinį dėmenį lietuviškos kilmės terminų).

Iš **paprastųjų terminų** pagal nagrinėjamą temą pirmiausia minėtinas *asmuo* CI₃₃ 533/13. Jis įeina į sudėtinius terminus: tos pačios reikšmės *nudingęs a s m u o* BPI₃₃ 852, *dingęs be žinios a s m u o* CTI₃₈ 1775, *nežinia kur dingęs a s m u o* CTI₃₈ 1451, *nežinia kur esantis a s m u o* CI₃₃ 254 T, CTI₃₈ 1775 T; *atsakingasis a s m u o* CI₃₃ 2105 S, *civilinis a s m u o* BPI₃₃ 1252, *fizinis a s m u o* CI₃₃ 420 S, BS₃₄ 39 R, *įtariamasis a s m u o* BPI₃₃ 46 (ir *įtariamasis a s m u o* BPI₃₃ 257/1), *kaltinamas a s m u o* BPI₃₃ 46 (ir *kaltinamas a s m u o* CI₃₃ 574 S), *kolegialinis a s m u o* CI₃₃ 2325 T, *laisvai samdomas a s m u o* CI₃₃ 56, *nukentėjęs a s m u o* BPI₃₀ 43, *nusmerktasis a s m u o* BPI₂₄ 223 (ir *pasmerktasis a s m u o* BS₃₄ 59 T, *nuteistasis a s m u o* BS₃₄ 53 V), *pašalinis a s m u o* CI₃₃ 514 S, CTI₃₈ 44, BPI₃₃ 620/3, *patrauktasis baudžiamojon tieson a s m u o* CI₃₃ 647 S, *privatinis a s m u o* CI₂₈ 982, BPI₃₃ 2 (ir *privatus a s m u o* CI₃₃ 31, CTI₃₈ 2, BS₃₄ 156 P), *suinteresuotas a s m u o* CI₃₃ 919 S, CTI₃₈ 1215 S (ir *suinteresuotasis a s m u o* CPI_{31V} 241, CTI₃₈ 1164), *trečiasis a s m u o* CI₃₃ 1691 PT, BS₃₄ 72 P, BPI₂₄ 700 (ir *trečiasis a s m u o* CI₃₃ 533 T, CTI₃₈ 128/1, BPI₃₃ 778). Beje, dabartiniuose teisės aktuose retkarčiais pasitaikančios nenorminės vardininko formos *tretysis a s m u o* (pvz., CK 2000: 6.51 str.) ano meto kodeksuose nerasta. Atkreiptinas dėmesys, kad Valstybės

¹ Paprastieji žodžiai čia suprantami darybiškai, t. y. jais laikomi tie žodžiai, kurie darybiškai neskaidomi. Vietoj dėmens *paprastasis* vartojama ir *pirminis* (Urbutis 1978: 62). Tiesa, terminologijoje *paprastasis žodis* turi ir kitą reikšmę. Jis dažnai suprantamas kaip specialiųjų žodžių (terminų) priešprieša tarmėse ir bendrinėje kalboje (nepaisant darybos), kai kalbama apie jų terminizavimą, t. y. vertimą terminais (žr. Keinys 1980: 63–64). K. Gaivenis pavadina aiškiau, jis kalba apie *gatavų žodžių* vertimą terminais (Gaivenis 2002: 51–53), nors tekste paminima ir *paprasti žodžiai* (Gaivenis 2002: 53). S. Šalkauskis tam reikalui vartojo *profaniškasis žodis*, *profaniškoji kalba* (Šalkauskis 1991: 24), tačiau švysteli ir *paprasta kalba* (Šalkauskis 1991: 44). Leksikologijos darbuose kartais kalbama apie *bendrąsias žodžių* terminologizavimą (Jakaitienė 1980: 73) arba terminai skirstomi į *naujadarus* ir *liaudies žodžius* (Drotvinas 1987: 51).

Taryboje veikusi Terminologijos komisija pačioje Nepriklausomybės pabaigoje vietoj dabar įprastų terminų *fizinis asmuo* ir *juridinis asmuo* gana vykusiai teikė *tikrinis asmuo* ir *teisinis asmuo* (TTP 1940: 185). Pirmasis terminas galėjo būti ir naujas (kodeksuose nėra), o *teisinis asmuo* jau buvo vartotas (CI₃₃ 698 T, CTI₃₈ 45 T). Siūlymas neprigijo. P. Kniūkštos nuomone, *asmens* vartojimas įstaigai ar organizacijai įvardyti (pagal kitų kalbų pavyzdį) sudarko šio žodžio reikšmę, tačiau yra pakenčiamas kaip nesikėsinantį į kalbos sistemą. Jo nuomone, galima buvo rasti ir geresnių terminų, pavyzdžiui, *juridinis subjektas* (Kniūkšta 1999: 18–19).

Asmens terminas susijęs ir su terminu *žmogus* CI₂₈ 533/13, BS₁₉ 39. Pastarasis tiriamuose kodeksuose kartais, regis, vartotas pirmojo reikšme, pvz.: *mažametis žmogus* BS₁₉ 421, *nepilnametis žmogus* BS₁₉ 420, *nesveikaprotytis žmogus* BS₁₉ 282, *pašalinis žmogus* CI₃₃ 1246 T, CTI₃₈ 13, *pilnų metų žmogus* CI₂₈ 150/1, *privatinis žmogus* CI₃₃ 1537 (ir *privatus žmogus* CI₃₃ 212, BS₃₄ 471 T).

Neįprasta reikšmę vartotas terminas *draugas* „bendrovės narys“ CI₃₃ 2129, CPI_{31C} 36/3, *pilnosios draugijos draugas* CPI_{31C} 26. Tokia termininė reikšmė LKŽ neišskirta.

Nemažą grupelę sudaro civilinei teisei reikalingi giminystės terminai. Dauguma jų seni indoeuropietiški² veldiniai, pvz.: *brolis* CI₃₃ 204, CTI₃₈ 83, BS₁₉ 455, BPI₃₃ 705, *duktė* CI₃₃ 125, *gentis* „vedybų giminaitis“ CI₂₈ 23, CI₃₃ 23, CPI_{31V} 417, BPI₂₄ 99 (*свойственникъ*), *sesuo* CI₃₃ 23 S, CTI₃₈ 83, BS₁₉ 455, BPI₃₃ 705, *sūnus* CI₃₃ 125, *svainis* „vedybų giminaitis“ CI₂₈ 254, CI₃₃ 1054 S, CTI₃₈ 86, BS₃₄ 518 S, BPI₃₀ 85, BPI₃₃ 85 (*свойственникъ*), *šešuras* CI₃₃ 996 T, *tėvas* CI₃₃ 125, *vyras* „sutuoktinis“ CI₂₈ 41, CTI₃₈ 1086, BS₁₉ 29, BPI₂₄ 751, BPI₃₃ 1013 T (*сынъ*), *žentas* CI₃₃ 1051 T, *žmona* „sutuoktinė“ CI₂₈ 41, CI₃₃ 23 S, CTI₃₈ 1086, BS₁₉ 29, BPI₂₄ 751, BPI₃₃ 85 (*сынъ*); keli baltiški, pvz.: *marti* CI₃₃ 996 T, *uošvis* CI₃₃ 1051 T, *vaikas* CI₃₃ 12, CTI₃₈ 371, BS₃₄ 170 R; vienas senas slaviškas skolinys – *anūkas*³ CI₂₈ 203. Tiesa, nors dabar nejuntame, *žmona*, *vaikas* istoriškai yra dariniai

² Kilmė žiūrėta A. Sabaliausko darbuose, ypač jo *Lietuvių kalbos leksikoje* (žr. Sabaliauskas 1990).

³ Kalbos patarėjas žodį *anūkas*, -ė: -ai taisė į *sūnaitis*, *dukaitė*; *vaikų* *vaikai*, *vaikaičiai*, *palikuonys* (KP 1939). KPP 1985 jo nėra, DŽ 2003 pateikiama, nors dėl jo teiktinumo kartais abejojama. Dabartiniuose kodeksuose vartojamas *vaikaičio* terminas.

(Skardžius 1996: 296; Keinys 1999: 27–28). *Vaiko* būta nemažai rūšinių terminų, pvz.: *atidalytas vaikas* Cl_{33} 190, *įteisintas vaikas* Cl_{33} 144, *mažametis vaikas* Cl_{33} 106 S, *neatidalytas vaikas* Cl_{33} 181, *nepilnametis vaikas* Cl_{33} 164, *nepilnų metų vaikas* Cl_{33} 131, *nesantuokinis vaikas* CPI_{31V} 325/1, CTI_{38} 1460/2 S, *pavainikis vaikas* CTI_{38} 325/1, BS_{34} 445 T, *primestinis vaikas* Cl_{33} 163, *teisėtas vaikas* Cl_{33} 144.

Vyro pirminė reikšmė yra „suaugęs vyriškos lyties asmuo“, *žmonos* – „suaugęs moteriškos lyties asmuo“. Jau nuo senųjų raštų žinomas jų vartojimas *sutuoktinio*, *sutuoktinės* reikšme, tiesa, vyro vartojimas šia reikšme buvo labai paplitęs, *žmonos* – tik epizodinis (Buivydienė 1997: 18, 19, 61–64). Tiriamuose kodeksuose *vyras*, *žmona* buvo terminizuoti sutuoktinių reikšmėmis, tačiau daugiau vartojami pirmuosiuose kodeksų vertimuose, vėlesniuose dažniau *sutuoktinis*, *sutuoktinė* (kaip dabartinėje teisėje).

Idomu, kad vedybų giminaičiams pavadinti kodeksuose buvo vartojama *gentis*, *svainis*. *Gentis* daugiau civiliniuose kodeksuose ir pirmesniuose civilinio ir baudžiamojo proceso kodeksų vertimuose (Cl_{28} ⁴, Cl_{33} , CPI_{31V} , BPI_{24}), *svainis* – vėlesniuose procesų vertimuose (BPI_{30} , BPI_{33} , CTI_{38}). *Svainio* semantinė raida gana išsamiai aprašyta R. Buivydienės (1997: 177–190). *Svainiai*, *svainės* anksčiau reiškė per seserų vedybas susigiminiavusius asmenis (sesers vyras, žmonos sesuo), vėliau – per brolių vedybas susigiminiavusius asmenis (brolio žmona, vyro brolis), kol galiausiai tiek išsiplėtė, kad ėmė reikšti visus vedybų giminaičius. Pasak A. Salio, *gentis* vedybų giminaičio reikšme tarmėse labai reta (Salys 1979: 176) (tokia reikšmė LKŽ neišskiriama iš giminystės reikšmės) ir apskritai vargu ar gyvojoje kalboje vedybų giminaitis ir kraujo giminaitis įvardijami atskirais žodžiais. Tokia *genties* reikšmė teisėje neišitvirtino, ją peikė ir A. Salys (ten pat). Šiandien tam reikalui vartojamas *svainis*. Nors, galimas daiktas, kad dažnai verčiamasi ir be šio žodžio, tokiai giminystei pavadinti vartojamas tik darinys iš jo – *svainystė* (TŽ 1954; CK 2000: 3.136 str.). Sprendžiant iš kai kurių šiandieninių įstatymų, poros yra tokios: *giminystė* – *giminaitis*, *svainystė* – *svainystės ryšiais susijęs asmuo* (LRVTĮ 1999: 9 str.). *Svainio*, matyt, vengiama dėl daugiareikšmiškumo, arba bent jau

⁴ Cl_{28} tekste vartojama ir *svainis*, ir *gentis*, tačiau pastarasis knygos pabaigoje taisomas į *svainis*. Vietoj *свойственникъ* yra pavartota ir *gentainis* Cl_{28} 1054.

skliaustuose pateikiamas paaiškinimas – *svainis* (*sutuoktinio giminaitis*) (LRVAĮ 1999: 21 str.). Prie *svainio* (*svainystės*) įtvirtinimo teisėje anuomet prisidėjo A. Salys (1979: 176, 187), dalyvavęs Valstybės Tarybos Terminologijos komisijos veikloje, nors jau šioje komisijoje galėjo būti pastebėtas terminijai nepriimtinas tarmių nulemtas *svainio* daugiareikšmiškumas. Galbūt todėl ši komisija *svainiui*, *svainei* paliko senesnes reikšmes (*Schwager*, *šurin*, *svojak*; *Schwägerin*, *svojačnica*), o vedybų giminaičiui įvardyti teikė terminą *svainaitis* (*Verschwägerter*, *svoistvennik*) (TTP 1939: 479). Jis greičiausiai buvo padarytas pagal analogiją su *giminaitis*. Darybiškai ir sistemiškai visai galimas, tačiau Nepriklausomoje Lietuvoje šiam terminui prigyti jau nebuvo kada, o sovietmečiu jis nepastebėtas. Nepateko ir į LKŽ. Tai gali būti A. Salio naujadaras. Jis, iš pradžių teikęs *svainio* daugiareikšmiškumą (Salys 1979: 187), galėjo apsigalvoti.

Kitokio tipo yra kodeksuose reti terminai *dėdė* CI₃₃ 204, *teta* CI₃₃ 1137. P. Skardžiaus jie laikomi vaikų kalbos žodžiais, sudarytais iš dviejų vienodų garsų junginių – dvejetainiais, arba reduplikuotiniais, dariniais (Skardžius 1996: 22, 23). Sinchroniškai jie neskaidūs. Kai kurių tyrėjų (pvz., E. Fraenkelio) laikomi skoliniais iš slavų (Sabaliauskas 1966: 13).

Dauguma 1918–1940 m. kodeksuose vartotų asmenis įvardijančių terminų yra **dariniai** (arba sudėtiniai terminai su pagrindiniu dėmeniu einančiu dariniu). Vieni iš šių darinių yra terminizuoti, kiti – teisės naujadarai. Atskirti pirmus nuo pastarųjų dažnai yra keblu (ypač kai kalbama apie darius tipus), nes trūksta žodžių istorijos duomenų.

Kaip yra įprasta, tarp darinių vyrauja **priesagų vediniai**. Su priesagomis padarytų (ar tokį pagrindinį dėmenį turinčių) terminų tiriamojoje medžiagoje rasta apie 450, t. y. apie 67% lietuviškos kilmės terminų. Šie asmenis įvardijantys terminai (vienažodžiai arba sudėtiniai terminų pagrindiniai dėmenys⁵) yra dviejų darybos kategorijų: veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Daugiau rasta pirmosios kategorijos terminų – apie 320, iš kurių maždaug pusė yra vienažodžiai, pusė sudėtiniai (t. y. turintys tokį pagrindinį dėmenį). Dariausios priesagos dvi: *-tojas* ir *-ėjas*.

⁵ Sudėtiniai terminai, turintys tokį patį pagrindinį dėmenį, skaičiuojami kaip atskiri vienetai.

Priesaga **-tojas, -a** yra gausiausiai vartojama veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų priesaga ne tik tiriamojoje medžiagoje, bet ir visoje kalboje, įskaitant terminiją (Urbutis 1965: 317; Keinys 1975: 25). Tiriamuose kodeksuose rasta 60 šios priesagos vedinių (vienažodžių terminų), pvz.: *aikvotojas* CTI₃₈ 1460/13 (*пачмочумель*, plg. *eikvotojas* CI₃₃ 1383, CTI₃₈ 1460/21 T), *aukotojas* „asmuo, dovanojantis turtą valstybei ar kam kitam“ CI₃₃ 986, *derėtojas* „varžytynių dalyvis“ CTI₃₈ 1171 T, *dovanotojas* CI₃₃ 974, CTI₃₈ 258 T, *gabentojas* BPI₃₃ 1149 (*нрөөзумель*), *gimdytojai* „tėvai“ CI₃₃ 194, CPI_{31V} 1345/10, *gyventojas* CTI₃₈ 1460/19 T, BS₃₄ 401 S, BPI₃₃ 216, *globotojas* CI₃₃ 12, BPI₃₃ 85, *ieškotojas* „ieškovas“ CTI₃₈ 161/6, BS₁₉ 160, *kainotojas* „vertintojas“ CI₃₃ 675, CPI_{31V} 1007, BPI₃₃ 113 T, *kaltintojas* CI₃₃ 574 S, BS₃₄ 419 T, BPI₃₃ 63, *klastotojas* BS₃₄ 442 P, *kurstytojas* BS₁₉ 51, *laiduotojas* CI₃₃ 1555 S, CTI₃₈ 161/3, BPI₃₃ 80, *laikytojas*⁶ CI₃₃ 1512 S, BS₁₉ 617, *liudytojas* CI₃₃ 31, CTI₃₈ 54, BS₃₁ 30, BPI₂₄ 161, BPI₃₃ 50, *mokėtojas* BS₃₄ 578 T, *prašytojas* CI₃₃ 56, CTI₃₈ 54/1, *rikiuotojas* „tvarkytojas“ BS₃₁ 605, *rūpintojas* CI₃₃ 6, CTI₃₈ 1543, BS₁₉ 30/6, BPI₃₃ 975/1 V, *samdytojas* CI₃₃ 1744, CTI₃₈ 138, BS₁₉ 208, *skolintojas* CI₃₃ 584, BS₁₉ 606, *tardytojas*⁷ CI₃₃ 1512 S, BS₃₄ 158 R, *tarnautojas* CI₃₃ 102, CTI₃₈ 616, CPI_{31V} 1086, BS₁₉ 396, BPI₃₀ 1120, *turėtojas* CI₃₃ 420 (*владѣлец*), *tvirtintojas* BS₃₄ 636 T, *valdytojas* CI₂₈ 420, CI₃₃ 442 T, CTI₃₈ 34, CTI₃₈ 1116, BS₃₄ 624 S, *vykdytojas* BS₃₄ 51 R, BPI₃₃ 955.

Maždaug trečdalis **-tojas** vedinių yra priešdėlėti, pvz.: *antspauduotojas* CTI₃₈ 1696, *atsakytojas* „atsakovas“ CI₃₃ 1530 T, BS₁₉ 160, *igaliotojas* CI₃₃

⁶ Kodeksuose su *laikytoju* tapatinamas *turėtojas* ir *savininkas*, pvz., „[nevardiniai procentiniai] popieriai tuo pačiu baudžiamojo teismo sprendimu turi būti gražinti jų paskutiniajam laikytojui, kaipo jų tikrajam turėtojui ir teisėtam savininkui“ CI₃₃ 1512 S. Dabar vietoj *laikytojo* vartojamas *turėtojas* arba *savininkas*.

⁷ Dar 1892 m. J. Jablonskis rašė apie žodį *tardymas*, *tardyti*, sakydamas, kad jis žinomas seniai, jau Donelaitis vartojo jį reikšme „tyrinėti per išklausinėjimus“. Šį žodį J. Jablonskis susieja su *tarti*, t. y. *tardau* reiškia „darau, įsakau, kad kiti apie išjieskomą dalyką tartų ką žino“ (Jablonskis 1935: 12, 13). Užsimena jis ir apie Kuršaitį, kurio žodyne *tardyti*, *tardytojas* reiškia „tirti“, „tyrėjas“ ir pasiūlo: „*Tardytojais* galima būtų vadinti mūsų „sliedovatelius“, nės per dienų dienas jie tiktai tardo kitus, visas jų darbas – tardymas kitų“ (ten pat). *Tardyti* galima sieti ir su *tirti* (iteratyvas), tai paaiškina sąsają su Kuršaičio „tyrėjas“.

V. Urbutis *tardytoją* laiko J. Jablonskio naujadaru (Urbutis 1999: 430), tačiau J. Jablonskis tik pasiūlė šį žodį vartoti tam tikra reikšme.

687, CTI₃₈ 47, BS₃₄ 44 S, *įrodinėtojas* CI₃₃ 120, *įvaikintojas* CI₃₃ 145 S, CTI₃₈ 1460/12, *nusinuomotojas* „kuris išsinuomoja, nuomininkas“ CI₃₃ 1691, *pasirašytojas* „pasirašęs už neraštingą“ CI₃₃ 919 S, *pasisavintojas* BS₃₄ 574 S, *pavaduotojas* CI₃₃ 691 T, *paveldėtojas* CI₃₃ 132, CI₂₈ 533/10, *pristatinėtojas* CI₂₈ 1740 (*nocmauyukb*), *pristatytojas* CTI₃₈ 470, BS₃₄ 591 T (*nocmauyukb* UGS), *prižiūrėtojas* BS₁₉ 311, *užsakytojas* „užsakovas“ CI₃₃ 1737 S, *užstatytojas* CI₂₈ 1630, CI₃₃ 1664. Daugeliui čia pateiktų vedinių priešdėlis yra būtinas, beveik leksikalizavęsis (suteikęs naują reikšmę), tačiau esama ir tokių, kur priešdėlis nebūtinai, pvz.: *ieškovas* „ieškovas“ CI₃₃ 1399 S, CPI_{31C} 161/6, CTI₃₈ 161/10, *išnuomotojas* CI₃₃ 1691 T, CTI₃₈ 1460/29 T, *išžagintojas* BS₃₄ 520 S, *suklastotojas* BS₃₄ 440 S, *sukurstytojas* BS₃₄ 131 T. Beje, įdomu, kad *nuomotojo* – *nuomininko* priešprieša atskirta priešdėliais: *išnuomotojas* – *nusinuomotojas* (termino *nuomotojas* nerasta, *nuomininkas* vartojamas gausiai). Kai kuriais iš pateiktų atvejų dabartinėje teisėje vartojami tik -ovas vediniai: *atsakovas*, *ieškovas*, *užsakovas*. J. Jablonskis rekomendavo teisės terminą *atsakovas* (gretino su *ieškovas*), o *atsakytoją* siūlė palikti mokyklai ir kitoms sritims (Jablonskis 1936: 105). Pastarasis terminas teisininkų daugiau vartotas tik Nepriklausomybės pradžioje, buvo rankraštiniame žodyne (TTTŽP: 61).

Kalbamos priesagos vediniai dažnai eina sudėtinių terminų pagrindiniais dėmenimis (tokių terminų net daugiau nei vienažodžių), pvz.: *varžytynių dalyvautojas* CI₃₃ 1492, *kontrabandos gabentojas* BPI₃₃ 1174, *teismo gydytojas* BS₁₉ 171, BPI₃₃ 337, *nuolatinis gyventojas* CTI₃₈ 1673 T, *pirmutinis turto įgytojas*⁸ CI₂₈ 420, *prisiekusysis kainotojas* BPI₃₃ 335, *privatinis kaltintojas* BPI₃₃ 5, *termininis laiduotojas* CTI₃₈ 651, *įmonės laikytojas* BS₃₄ 363/3, *užstato laikytojas* CI₂₈ 542/24, CTI₃₈ 1586 T, *vekselio laikytojas* CTI₃₈ 161/3, BS₃₄ 440 T, *kvotos liudytojas* CI₃₃ 28, *sutuoktinių liudytojas* CI₃₃ 36, *valstybės verslų ančdėlio mokėtojas* BS₁₉ 546, *teisių paveldėtojas* CPI_{31V} 458, *ipėdinių neįvaldinto palaikų turto rūpintojas* CPI_{31V} 1744, *vakansinio palikimo rūpintojas* CTI₃₈ 1744, *testamento sudarytojas* CI₃₃ 1048 S, *nužudymo sumanytojas* BS₃₄ 457 S, *laisvai samdomas*

⁸ Neįprastas vedinys, tačiau vartotas jau K. Sirvydo. Dažniau kodeksuose būta *igijėjas*, pasitaikė ir LKŽ nepateiktų *igijėlis*, *įsigijėlis* (žr. toliau).

tarnautojas CTI₃₈ 1289, BS₃₄ 532 S, *valstybės tarnautojas* CTI₃₈ 261, BS₃₄ 471 T, *turto turėtojas iki gyvos galvos* CI₃₃ 533/1, *žemės turėtojas* CI₃₃ 434, *faktinis valdytojas* CI₃₃ 533 T, CTI₃₈ 29 T, *proceso varytojas* BPI₃₃ 249 P, *sprendimo vykdytojas* BS₃₄ 59 T, *testamento vykdytojas* CI₃₃ 1048 S, CPI_{31V} CTI₃₈ 24.

Priesaga *-tojas* gyvojoje kalboje gana dažna, todėl nelengva pasakyti, kurie vediniai yra terminizuoti, o kurie padaryti specialiai teisei. Ir apskritai šios priesagos vedinių skirstymas į terminizuotus ir naujadarus kelia nemažai abejonių, nes tokių vedinių galima pasidaryti bet kada (dėsningai), kai reikia įvardyti veikėją. Pavyzdžiui, LKŽ žodis *kaltintojas* neužrašytas iš tarmių ir senųjų raštų, nors *kaltinti*, *kaltininkas* (*kaltininkas*) fiksuojama. Terminą *kaltintojas* 1922 metais teikė Terminologijos komisija (plačiau žr. Umbrasas 2001: 81). Ar buvo sukurtas naujadaras? Čia labiau tikėtinos leksikografijos spragos, nei tai, kad šis žodis niekada anksčiau nebuvo pavartotas (tokiems tyrimams, be senųjų raštų, labai reikėtų XIX a. – XX a. pradžios raštų tekstyno). Kadangi priesaga *-tojas* yra labai įprasta, galimas dalykas, būtent todėl vėliau paplito keletas to paties pamato *-ovas* vedinių, kurie buvo kiek specialesni, labiau atsiskyrę nuo įprastinės leksikos. LKŽ duomenimis, didžioji dalis anksčiau minėtų kalbamos priesagos vedinių yra užfiksuoti žodynuose ar kituose raštuose dar iki XX a. Šio amžiaus žodžiais galima būtų laikyti, pavyzdžiui, terminus *antspauduotojas*, *igaliotojas*, *įrodinėtojas*, *įvaikintojas*, *kainotojas*, *klastotojas*, *rikiuotojas*, *vykdytojas*.

Pagal savo funkciją, reikšmę ir darybos dėsningumą priesaga *-ėjas, -a* labai panaši į prieš tai aptartą, tik jos vedinių rasta kiek mažiau – beveik 40 vienažodžių terminų (ir vos daugiau sudėtinių). Kiek daugiau nei pusę jų yra priešdėlėti, pvz.: *atpirkėjas* „susigražinantis giminės turta“ CTI₃₈ 1448, *igijėjas* CI₃₃ 1424 T, CTI₃₈ 161/3, BS₃₄ 591 S, *ikeitėjas* CI₂₈ 1664, CI₃₃ 1630, CTI₃₈ 1068, BS₃₄ 577 S, *iskundėjas* BS₃₄ 157 R, BPI₃₃ 1204 (*доноситель* UUS), *iteikėjas* BS₃₄ 530 S, *įžeidėjas* BS₃₄ 530 S, *padėjėjas* BS₁₉ 51, BPI₃₃ 73 P, *palikėjas* CI₃₃ 923, CTI₃₈ 1705 (*завещатель* ZG), *papirkėjas* „kyšininkas“ BS₁₉ 149, *pardavėjas* CI₃₃ 570 S, CPI_{31V} 470, BS₃₄ 532 S, *pareiškėjas* CI₃₃ 1512 S, BPI₃₃ 307, *patarėjas* CI₂₈ 6, CTI₃₈ 1632, *perėmėjas* CTI₃₈ 458 (*преемникъ*), *perleidėjas* „perleidžiantis teisę turtui ar kam kitam“ CI₃₃ 1424 T, *pranešėjas* CI₃₃ 1666, BPI₃₀ 1204 (*доноситель* UUS), *priėmėjas* „priėmęs saugoti turta“ CI₃₃ 2111, *privertėjas* „privertęs

ką nusikalstamai elgtis“ BS₁₉ 146. Kaip matyti, priešdėlis terminams būtinąs. Iš tų atvejų, kai terminas galėtų būti be priešdėlio, minėtinas nebent *apdraudėjas* „teikiantis draudimo paslaugą“ CI₃₃ 2199 S.

Neturinčių priešdėlio vedinių vos kiek mažiau, pvz.: *draudėjas* CI₂₈ 2200 P (*страхователь*), *gavėjas* CI₃₃ 1744 S, *gynėjas* CTI₃₈ 967/1, BPI₂₄ 516, *globėjas* CI₂₈ 12, CTI₃₈ 20, BS₁₉ 30/6, BPI₂₄ 99, *pirkėjas* CI₃₃ 521 T, CTI₃₈ 1056, BS₁₉ 610, *radėjas* „radęs pamestą daiktą“ CI₃₃ 539, BS₃₄ 573 R, *reiškėjas*⁹ BS₁₉ 30, BS₃₄ 30, BPI₃₃ 975/1 V (*свидетель* UU), *rinkėjas* BS₁₉ 30/1, BPI₃₃ 975/1 V, *siuntėjas* CI₃₃ 1744 S, *skundėjas* CI₃₃ 432 T, CPI_{31C} CTI₃₈ 163, BS₃₄ 156 S, BPI₃₃ 307 (*жалобычик* UUS), *sprendėjas* BPI₂₄ 579, *šmeižėjas* BS₃₄ 537 S, *teisėjas*¹⁰ CI₃₃ 120 S, CTI₃₈ 50, CPI_{31V} 1390, BPI₃₃ 10, *vertėjas* BS₁₉ 158, BPI₃₃ 114, *vežėjas* BPI₃₀ 1173, BPI₃₃ 1230.

Daugiausia su tais pačiais dėmenimis vartoti ir sudėtiniai terminai, pvz.: *įkaito davėjas* BPI₃₃ 80, *turto įgijėjas* CTI₃₈ 1424, BS₃₄ 616 R, *vekselio išdavėjas* CI₃₃ 1529 T, *įkaito ėmėjas* BS₁₉ 593, *kyšio ėmėjas* BS₃₄ 531 T, *įkaito gavėjas* BPI₃₃ 27 S, *kaltinamojo gynėjas* BS₃₄ 111/2 T, BPI₃₃ 93, *prisiekusis globėjas* CI₃₃ 1653 T, *prisiekusysis sprendėjas* BS₁₉ 30/8, BPI₂₄ 582, *akcininkų draugijos steigėjas* BS₁₉ 580, *apylinkės teisėjas* CTI₃₈ 82, *baudžiamasis teisėjas* BPI₃₃ 119 P, *taikos teisėjas* CI₃₃ 131, CPI_{31C} 82, BS₃₄ 68 S, BPI₃₃ 34, *teismo patarėjas* CTI₃₈ 1681, *kreditoriaus teisių perėmėjas* CI₃₃ 2058 S, *bylos pranešėjas* CTI₃₈ 804/1, *įkaito priėmėjas* CI₃₃ 1703, CTI₃₈ 1068 S, BS₃₄ 593 R, *įmonės vedėjas* BS₃₄ 298 T.

Dėl darybos dėsningumo (palyginti su *-tojas* vediniais skiriasi tik pamatinis kamienas) čia taip pat sunku atskirti žodžius, specialiai padarytus teisei. Didžioji jų dalis neabejotinai yra terminizuoti. LKŽ duomenimis, iki tiriamojo laikotarpio nebuvo užfiksuota, pavyzdžiui, *apdraudėjas*, *draudėjas*, *įgijėjas*, *įkeitėjas*, *palikėjas*, *pareiškėjas*, *perėmėjas*, *perleidėjas*.

Dabartinėje terminijoje su priesaga *-ėlis*, *-ė* asmenys įvardijami labai retai, nes jos vediniai dažnai turi menkinamąją reikšmę (Keinys 1975:

⁹ TTTŽP *свидетель* šalia *reiškėjo* dar išversta ir *reiškikas* (96).

¹⁰ Vietoj *teisėjo* senesniuose raštuose būta įvairių įvardijimų, pvz.: *teislis*, *teismadarys*, *teistojas*, *tiesadarys*, *tiesdarys*, *tiesadėja* (LKŽ; Palionis 2004). Praeito amžiaus pradžioje kai kurie iš jų dar, matyt, nebuvo praradę aktualumo, nes *teisėją* J. Šlapelis aiškina žodžiais *teislis*, *teisdayis* ir slavizmu *sūdžia* (SNŽŽ 1907).

25; jis mini tik vieną šios priesagos vedinį), nors šiaip kalboje ji darumu gerokai pralenkia kitas veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesagas (Urbutis 1965: 318). Tiriamuose kodeksuose *-ėlis* vedinių taip pat nedaug – 15 (nors lyginant su St. Keinio duomenimis galima būtų sakyti, kad gana daug) ir keli sudėtiniai terminai su jais, pvz.: *igijėlis* CI₃₃ 401 S (plg. *teisėtas igijėlis* CI₃₃ 1512 S), *isigijėlis* CI₃₃ 384 T (plg. *pirmutinis turto isigijėlis* CI₃₃ 420; TŽ 1954 šiam atvejui teikiama *igijėjas*), *nesubrendėlis* BS₃₄ 158 S, *nukentėjėlis* „nukentėjusysis“ BPI₂₄ 43, *numirėlis* BS₁₉ 79, BPI₂₄ 352, BPI₃₃ 338, *nusikaltėlis* CI₃₃ 652, BS₁₉ 16, BPI₃₃ 1244, *nusimanėlis* „žinovas, ekspertas“ BS₁₉ 158, BPI₃₃ 444 V, *nusižengėlis* BS₁₉ 240, *nusižudėlis* CI₃₃ 1017, *pabėgėlis* „pabėgęs iš kalėjimo“ BS₃₄ 66 T, *pamišėlis* CI₃₃ 5, CTI₃₈ 84, BPI₃₃ 93 (CI₃₃ 366 paaiškinta: *pamišėliai yra tie, kurie, netekę proto dėl kokio atsitikimo ir virtę ligonimis, prieina kartais iki pašėlimo; tokia liga gali būti pavojinga visuomenei ir jiems patiems, ir todėl reikalinga, kad jie būtų ypatingai prižiūrimi*; skiriama nuo beprotis: *be proči ai yra tie, kurie nuo mažens neturi sveiko proto* CI₃₃ 365), *susituokėlis* „sutuoktinis“ CI₂₈ 695/6, CI₃₃ 37, BPI₃₃ 861, *susivedėlis* „sutuoktinis“ CPI_{31C} 83. Vienas vedinys rastas tik sudėtiniame termine *neatsargus nusigyvenėlis* (paprastasis bankrutas) BS₁₉ 603. Iš čia pateiktų terminų dabartiniuose kodeksuose vartojami tik *nusikaltėlis* ir *pabėgėlis*. Atkreiptinas dėmesys į poras *nusikaltimas* – *nusikaltėlis*, *nusižengimas* – *nusižengėlis*. Pastarojo termino šiandieniniuose teisės aktuose nėra (tikrinta Seimo bazėje; nors TŽ 1954 pateikiama), verčiamasi aprašomuoju būdu – *nusižengimą padaręs asmuo*. Galima to priežastis – dabartiniame baudžiamajame kodekse vartojamas tik *baudžiamąjį nusižengimą padaręs asmuo* terminas (atitinkamai ir *baudžiamąjį nusižengimą padaręs asmuo*), o iš jo tektų daryti neįprastą dvižodį terminą *baudžiamasis nusižengėlis*.

Sprendžiant iš LKŽ, dauguma čia pateiktų vedinių pirmą kartą pavartoti tik tiriamuoju laikotarpiu, taigi gali būti laikomi teisės dariniais. Aiškiau terminizuoti tik *numirėlis*, *nusižudėlis*, *nusigyvenėlis*, *pamišėlis*.

Priesagos *-tinis*, *-ė* vedinių rasta tiek pat, kiek ir prieš tai nagrinėtos – 15 (ir keli sudėtiniai terminai), pvz.: *atleistinis* „atleistas iš tarnybos“ BS₁₉ 27, *igaliojinis* CI₃₃ 533 T, CTI₃₈ 14, BS₁₉ 116, BPI₃₃ 43 (plg. *bylininko igaliojinis* CI₃₃ 2326 T, *valstybės igaliojinis* BS₃₄ 116 R), *įsakytinis* CI₃₃ 1238 P, CTI₃₈ 445, BS₁₉ 115, BPI₃₃ 1131 (*приказчикъ* UUS,

UGS), *itikėtinis* „įgaliotinis“ BS₁₉ 30 (plg. *itikėtinis* *byloms* BS₁₉ 30), *kviestinis* „kviečiamas liudytojas“ CI₃₃ 580, BS₁₉ 172, BPI₃₃ 108, BPI₃₀ 114 (*понятой* UUS), *pavestinis* „įgaliotinis“ BS₃₄ 363/8, *perįgaliotinis* CI₃₃ 2307 S, *suimtinis* „suimtas, kalinys“ BS₃₄ 479, *sutuoktinis* CI₃₃ 40, CTI₃₈ 83, BPI₃₃ 962, *sužadėtinis* CI₃₃ 12 S. Pora vedinių rasta tik sudėtinuose terminuose *globojamas auklėtinis* CTI₃₈ 246, *rūpinamas augintinis* CPI_{31V} 246. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad gerokai įvairavo dabar įprastas terminas *įgaliotinis*. Išskyrus *auklėtinį*, *augintinį* ir *suimtinį* (vartotus atitinkamai dar K. Sirvydo, J. Bretkūno, L. Ivinskio), kiti žodžiai yra nauji.

Priesagos **-ikas, -ė** vediniai tiriamuose kodeksuose vartoti iš esmės tik kaip vienažodžiai terminai. Jų rasta 11, pvz.: *apdraudikas* CI₃₃ 2200 P (*страхователь*), *apgavikas* „sukčiautojas“ BS₃₄ 598, *atpirkikas* „susigrąžinantis parduotą turtą“ CI₃₃ 1371, *grobikas* CI₃₃ 652, BS₃₄ 591 S, *pardavikas* BS₁₉ 610, *pirkikas* CI₃₃ 555 S, CPI_{31V} 1056, CTI₃₈ 1167 T, BS₃₄ 619 T, *rinkikas* „dalyvaujantis rinkimuose“ BS₃₄ 639 T, *skaudikas* „įžeidėjas“ CI₃₃ 667, *skundikas* CPI_{31V} 745, BS₁₉ 157, BPI₂₄ 45, BPI₃₃ 132 T (*жалующийся, жалобщик, приносящий жалобу*), *užpuolikas* BS₃₄ 45 R, *vežikas* „gaben-tojas, vežėjas“ BPI₃₀ 1149. Dabartinėje teisėje daugelį **-ikas** vedinių pakeitė vediniai su **-ėjas**: *pardavėjas*, *pirkėjas*, *rinkėjas*, *skundėjas*, *vežėjas* ir kt. Ir vieni, ir kiti vediniai yra gyvosios kalbos žodžiai. Tik retkarčiais dabar šių priesagų vediniams iš to paties pamatinio žodžio suteikiama skirtinga reikšmė, pvz., *draudikas* „organizacija, teikianti draudimo paslaugą“ ir *draudėjas* „asmuo ar organizacija, mokanti draudimo įmoką“ (anuomet toks nepaprastas skyrimas dar nebuvo nusistovėjęs, priesagos įvairavo¹¹). Apskritai beveik visi čia minėti vediniai yra terminizuoti, išskirti galima tik LKŽ nepateiktus *apdraudikas*, *atpirkikas*.

Tiriamajoje medžiagoje priesagos **-ovas, -ė** vedinių nedaug – 8 (antra tiek rasta sudėtinų terminų su šiais vediniais), pvz.: *atsakovas* CI₃₃ 47, CTI₃₈ 15, BS₃₁ 160, BPI₃₃ 1013 P (plg. *civilinis atsakovas* BPI₃₃ 6 P, *solidariniai atsakovai* CI₃₃ 1548 S, CTI₃₈ 1197 T, *solidarūs atsakovai* CI₃₃ 1548 T), *atstovas* CTI₃₈ 1 S, BPI₃₀ 1171 (*деннымъ* UUS) (plg.

¹¹ Taip pat būta skyrimo ne priesagomis: *страхователь* – *страховщик* priešprieša reikšta atitinkamai *draudėjas* – *apdraudimo priėmėjas* (BŽ 1924: 494), *draudėjas* – *draudimų ėmėjas* (BŽ 1933: 545).

interesų atstovas CI₃₃ 1164 S), *ieškovas* CI₃₃ 112 S, CPI_{31C} 57, CTI₃₈ 6, BS₃₁ 160, BPI₃₃ 7 (plg. *civilinis ieškovas* CI₃₃ 964 IPS, BPI₃₃ 6, *posesorinis ieškovas* CTI₃₈ 29 T), *rangovas* CI₂₈ 1740, CTI₃₈ 1301, BS₁₉ 382 (plg. *didmenų rangovas* BS₁₉ 382), *statovas* „tiekėjas“ CI₃₃ 1740 (*ноставщик*), *vadovas* CI₃₃ 56, *valdovas* BS₁₉ 72, *žinovas* „ekspertas“ CI₃₃ 675, CPI_{31C}, CTI₃₈ 82/2, BS₃₄ 37 S, BPI₂₄ 130. Dauguma jų yra teisės naujadarai (plg. Skardžius 1966: 10–11). Naujas ir *rangovas*, vietoj kurio pirmoji Terminologijos komisija buvo pasiūliusi *darbeivis* (ITPTK 1924: 28). Pastarasis terminas vėliau kritikuotas (Skardžius 1998: 238–239). Apskritai ši priesaga paplito neseniai, nes XVI–XVII a. raštuose tokių vedinių nėra (Ambrazas 1993: 152–153). LKŽ duomenimis, iš čia pateiktų vedinių terminizuoti yra tik *vadovas*, *valdovas*, *žinovas*.

Asmenis įvardijančių vedinių su priesaga *-inys*, *-ė* rasta tik 4: *kaliny* CTI₃₈ 1608, BS₁₉ 173, BPI₃₃ 191/1, *pasiuntinys* CTI₃₈ 225, BPI₃₃ 230, *samdinys* CI₃₃ 2202, *valdinys* „pilietis“ CI₂₈ 102, BS₁₉ 265. Pastarasis terminas BS₃₄ 642 S yra pavartotas ir reikšme „viršininko pavaldinys“. *Pilietis* kodeksuose vyrauja, *valdinys* būdingas tik pirmiausia išverstam kodeksui – BS₁₉. Dabartinėje teisėje kita reikšmė (kaip BS₃₄) žinomas priešdėlėtas *pavaldinys*. Beje, TŽ 1954 (greičiausiai dėl prieškarinio terminijos įtakos) iš *pavaldinys* yra nuoroda į *valdinys* (*подданный*). *Valdiniui* pirmenybė buvo teikiama ir KP 1939, KPP 1985. Dabar vyrauja *pavaldinys* (skatina sistema – *pavaldus*, *pavaldumas*). LKŽ duomenimis, čia pateikti žodžiai yra terminizuoti.

Galiausiai minėtinos nedarios priesagos. Su 8 priesagomis yra po 1–3 asmenis įvardijančius vedinius. Iš viso tokių vienažodžių terminų rasta 13 (yra ir keletas sudėtinių terminų su šiais vediniais), pvz.: *-ata*: *valkata* BPI₃₃ 209; *-eiva*: *verteiva* BS₁₉ 209 (*промышленникъ*). TTTŽP žodžiu *verteiva* verčiami *дѣлецъ*, *предприниматель* (23, 79), tai atitiktų dabartinį *verslininką*; *-inė*: *giminė* „giminaitis“ CI₂₈ 23, CI₃₃ 196, CPI_{31C} 83 (plg. *dvasios giminė* CI₂₈ 37, *kraujo giminė* CI₂₈ 37); *-ininkas*, *-ė*: *liudininkas* BS₃₄ 108 T, *samdininkas* „pasamdytasis, samdinys“ CI₃₃ 2229, *valdininkas* CI₂₈ 677, CI₃₃ 683, CPI_{31V} 261, CTI₃₈ 76, BS₁₉ 143, BPI₃₃ 2 (*должностное лицо* UUS) (plg. *akcizo valdininkas* BPI₃₃ 1150, *prekybos prižiūrimasis valdininkas* BS₁₉ 134). Beje, terminas *liudininkas* kodeksuose labai retas (plg. dar sudėtiniame termine *liudininko parodymas* CPI_{31C} 102), vyravo *liudytojas*. Abu šie žodžiai yra seni. J. Klimavičius įrodė,

kad *liudytojas* yra ir universalesnis, ir sistemiškesnis (Klimavičius 1988: 3–5); **-lis**: *antstolis* CTI₃₈ 942, BPI₃₃ 189; **-lys, -ė**: *našlys* CI₃₃ 1259 S, CTI₃₈ 1086, *pirklys* CTI₃₈ 468, BS₃₄ 220 S; **-ūnas**: *atskalūnas* „sektos narys“ BS₁₉ 380; **-uonis**: *atskaluonis* „sektos narys“ BS₃₄ 380, *palikuonis* CI₂₈ 201, CI₃₃ 420, BS₃₄ 672 R. Tai terminizuoti žodžiai, dauguma jų žinomi iš tarmių ir senesnių raštų.

Kita asmenis įvardijančių terminų darybos kategorija – vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Šios kategorijos vienažodžių priesaginės darybos terminų arba sudėtinių terminų su pagrindiniu dėmeniu einančių šios kategorijos vediniu kodeksuose rasta beveik 130 (iš jų vienažodžių terminų yra tik per pusšimtį). Per 30 terminų yra su absoliučiai dariausia kalbamos kategorijos priesaga **-ininkas, -ė** (pridėjus sudėtinius terminus, turinčius su šia priesaga padarytą pagrindinį dėmenį, bendras skaičius viršija 70). Tik nedidelė dalis sukaupytų kalbamos priesagos vedinių reiškia asmenis pagal jų užsiėmimą, pvz.: *darbininkas* CI₃₃ 106 T, CTI₃₈ 138, BS₁₉ 125 (plg. *laisvai samdomas darbininkas* CTI₃₈ 1289), *įmonininkas* CI₃₃ 584, CTI₃₈ 203 S, *iždininkas* CI₃₃ 2048, BS₃₄ 578 T, *prekybininkas* CI₃₃ 192, CPI_{31V} 468, CTI₃₈ 1485, *raštininkas* CI₃₃ 1073. Dažniausiai apibendrintą reikšmę nusakyti sunku, ji kyla iš pamatinio žodžio, pvz.: *amžininkas* „bendraamžis“ BS₁₉ 180, *bylininkas* „bylos dalyvis“ CI₃₃ 531 T (plg. *užinteresuotas bylininkas* CTI₃₈ 504 T), CPI_{31C} 15/3, CTI₃₈ 13, BS₃₄ 160 S, BPI₃₃ 44 V, *dalininkas* „bendros nuosavybės turėtojas“ CI₂₈ 553, CI₃₃ 2135 S, CPI_{31V} 1156/3, CTI₃₈ 36/3 (plg. *bendrojo turto dalininkas* CI₃₃ 1315 S, *bendros nuosavybės dalininkas* CI₃₃ 546 S, *įmonės dalininkas* CI₃₃ 2137, *kompanijos dalininkas* CI₃₃ 2136), *įkaitininkas* „įkaito laikytojas“ CI₃₃ 542/24, CPI_{31V} 1156/3, CTI₃₈ 1545 P, BS₃₄ 577 S, *indėlininkas* CI₃₃ 2135, *kyšininkas* BS₃₄ 656 S, *kuopininkas* „draugijos (kuopos) narys“ CI₃₃ 1238 P, *nuomininkas* CI₃₃ 514 T, CTI₃₈ 138, BS₃₄ 507 T, BPI₃₃ 1131, *papėdininkas* „įpėdinis, gavęs testamentą su legatu“ CPI_{31V} 1712 (plg. *palikimo papėdininkas* CPI_{31V} 1510/1)¹², *paskolininkas* CI₃₃ 2036 (*заемщик*), *posėdininkas* „specialus Klaipėdos krašto teismo narys“ BPI₃₃ 33 P (plg. *prisiekęs posėdininkas* BPI₃₃

¹² KP 1939 žodis, kaip nevykęs naujadaras, taisomas į *palikuonį*.

801), *pusininkas* „žemės nuomininkas už pusę derliaus“ CI₃₃ 1691 T, BS₃₄ 591 T, *santuokininkas* „sutuoktinis“ CPI_{31V} 1337, *skolininkas* CI₃₃ 112 S, CTI₃₈ 8, BS₁₉ 178 (plg. *neišsimokantis skolininkas* BS₃₄ 599 T, *nusigyvenęs skolininkas* BS₁₉ 599), *sutartininkas* „sutarties šalis“ CPI_{31V} 458, CI₃₃ 1222 S, *tarpininkas* CTI₃₈ 1370, *užstatininkas* „užstato (dabar – įkaito) laikytojas“ CI₃₃ 1549 S, *vietininkas* „tokia pareigybė“ CTI₃₈ 88, *viršininkas* CI₃₃ 1234, *žemininkas* CI₃₃ 2201, BS₁₉ 609 (землевладелецъ).

Pamatinis šios priesagos vedinių žodis dažniausiai yra daiktavardis. Galima išskirti iš sudurtinio daiktavardžio padarytą terminą *nuomnuomininkas* CI₃₃ 1547 S. Jis atitinka *subnuomininkas* TŽ 1954. Remiamasi neįprastai padarytu terminu *nuomnuomė* CI₃₃ 1705 S. Beveik tik po vieną vedinį padaryta iš būdvardžio, skaitvardžio, įvardžio, pvz.: *bendrininkas* CPI_{31V} 15/4, CPI_{31Č} 36/3, CTI₃₈ 1156/3, BS₁₉ 51, *kaltininkas* CI₃₃ 78, CTI₃₈ 10, CI₃₃ 78, CTI₃₈ 10 (plg. *tiesioginis kaltininkas* BS₃₄ 51 R, *vyriausias kaltininkas* „pagrindinis kaltininkas“ BS₃₄ 427 S)¹³, *pirmininkas* CTI₃₈ 1134, BS₁₉ 141 (plg. *ministeris pirmininkas* CTI₃₈ 88), *savininkas* CI₃₃ 106 T, CPI_{31V} 1147, CTI₃₈ 1042, BS₁₉ 255 (plg. *dokumentalinis turto savininkas* CI₃₃ 567 PT, *pasaugos savininkas* CI₃₃ 2119). *Bendrininkas* vartotas keliomis reikšmėmis: „kartu padaręs nusikaltimą“, „turintis bendros nuosavybės“, „kartu dalyvaujantis byloje“. Tai matyti ir iš sudėtinių terminų *besibylinėjantis bendrininkas* CPI_{31V} 15/3, *bylos bendrininkas* CPI_{31V} 483, *nusikalstamojo darbo bendrininkas* BS₁₉ 51, BPI₃₃ 207, *nusikaltimo bendrininkas* BPI₃₃ 934 S, *nusižengimo bendrininkas* BS₁₉ 51, *turto bendrininkas* CTI₃₈ 1095 T.

Manoma, kad priesaga *-ininkas* atsirado iš *-inykas*. Pastarasis priesagos variantas ir dabar būdingesnis daugeliui lietuvių kalbos tarmių, o *-ininkas* vartojamas tik žemaičių ir gretimose tarmėse (Ambrazas 2000: 124, 125). Senuosiuose raštuose galima rasti žodžių su abiem priesagos variantais. Jau nuo XVI–XVII a. (nepaisant priesagos varianto) žinomi žodžiai *bendrininkas*, *bylininkas*, *darbininkas*, *kaltininkas*, *nuomininkas*, *raštininkas*, *skolininkas*, *tarpininkas*, *vietininkas* ir kt. Tarmėse vartojama *pirmininkas* „piemuo einantis bandos priekyje; prievaizdas; pirmūnas; kas

¹³ Pamatinis žodis čia ne visai aiškus: galima sieti ir su *kaltas*, *-a*, ir su *kaltė* (žr. Urbutis 1978: 91). Vieni tyrėjai *kaltininką* laiko vediniu iš būdvardžio (žr. Ambrazas 2000: 120), kiti – iš daiktavardžio (žr. Pakerys 1994: 124).

geriausias, pirmos rūšies“ (Ambrazas 2000: 119–124). Taigi didelė kalbamos priesagos vedinių dalis yra terminizuota, tik įgavo naujų reikšmių. Kai kurios terminų reikšmės nuo gyvosios kalbos žodžių nutolo nedaug, kai kurios gerokai (pvz., *pirmininkas*; nors 1907 m. J. Šlapelis jį pateikia tarp „nesuprantamų žodžių“ ir aiškina svetimybėmis ir vertiniu *pirmasėdis*, plg. rus. *председатель* SNŽŽ 1907). Vis dėlto nemažai terminų yra nauji, padaryti specialiai teisės reikalams, pvz.: *įkaitininkas*, *įmonininkas*, *indėlininkas*, *iždininkas*, *kyšininkas*, *kuopininkas*, *paskolininkas*, *posėdininkas*, *prekybininkas*, *santuokininkas*, *sutartininkas*, *užstatininkas*.

Tarp vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų tiriamojoje medžiagoje daugiau nėra nė vienos priesagos, kurios vedinių grupelę galima būtų išskirti. Dar rasta 17 priesagų, tačiau su jomis yra tik po 1–3 asmenis įvardijančius vedinius (iš viso jų ketvirtis šimto ir antra tiek sudėtinių terminų su jais): **-ainis**: *gentainis* CI₂₈ 1054 (*своиственникъ*); **-aitis**: *giminaitis* CI₂₈ 132/12, CPI_{31V} 83, CTI₃₈ 83, *sūnaitis* CI₃₃ 201, *vaikaitis* CI₃₃ 1356, sudėtiniame termine – *valsčiaus viršaitis* BS₃₁ 480, BPI₃₃ 249/2. Beje, J. Jablonskis *viršaitį* peikė, o vartoti teikė *viršilą* (Jablonskis 1935: 132, 133, 164). Pirmajame BS vertime ir buvo *valsčiaus viršila* BS₁₉ 480 (**-ila**), tačiau neišsigalėjo, *viršilą* imta vartoti kariuomenėje; **-eivis**: *keleivis* BS₃₁ 479; **-ėlis**: *neturtėlis* BS₁₉ 578; **-ėnas**: *sūnėnas* CI₃₃ 204; **-ėtis**: *pašalėtis* „pašalinis žmogus“ CI₂₈ 193 (*посторонний*). Neaišku, ar toks *pašaliečio* variantas pavartotas sąmoningai, ar čia klaida; **-ietis**: *giminetis* CI₃₃ 132/12, BPI₃₃ 622, *pašalietis* „pašalinis žmogus“ CI₃₃ 193, BS₁₉ 140 (*посторонний* ZG), *pilietis* CI₃₃ 1, CTI₃₈ 45, BS₃₁ 265, BPI₃₃ 215 (plg. *garbės pilietis* BS₁₉ 26). Formaliai žiūrint terminas *pilietis* susijęs su *pilis* (LKŽ *pilietis* 2. „pilies gyventojas“), tačiau semantinis ryšys jau nutrūkęs. Tik atkreiptinas dėmesys, kad *pilietis* dabartine reikšme „pilnateisis kurios nors valstybės narys“ pirmą kartą užfiksuotas palyginti vėlai – 1907 m. J. Šlapelio *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlyje* (Klimavičius 2003: 12, 13). Taigi galimas daiktas, kad aktuali *piliečio* reikšmė yra gana nauja; **-ijas**: *prekijas* CPI_{31V} 470, BS₁₉ 198 (plg. *didmenų prekijas* BS₁₉ 213); **-ikis**: *jaunikis* CI₃₃ 3; **-ina**: *motina* CI₃₃ 122 S, BS₁₉ 419 (vedinys priskiriamas ir prie deminutyvų, nors pripažįstama, kad tokia reikšmė yra praradęs (Ambrazas 2000: 107)); **-iška**: *moteriška* „moteris“ CI₃₃ 102; **-iškė**: *moteriškė* „moteris“ BS₁₉ 58; **-olis**, **-ė**: *senolė* CI₂₈ 1118, CI₃₃ 1118, *senolis* CI₂₈ 1118, CI₃₃ 1118; **-(i)onis**: *pasaulionis* „pasaulietis“

BS₃₄ 5 R, tėvonis CI₂₈ 521, CI₃₃ 521 (*вотчинникъ*), sudėtiniame termine – *psichinis ligonis* BS₃₄ 480 P; **-(i)ūnas**: seniūnas CI₃₃ 919 S, BS₃₄ 530 S, BPI₃₃ 249/2, tėvūnas CI₂₈ 1118 (*родоначальник*); **-utinis**: žemutinis „žemutinės linijos giminaitis, t. y. jaunesnis, pvz., vaikas, anūkas“ CI₃₃ 132/12 (*низходящий*).

Išskyrus vieną kitą žodį (pvz.: *pasaulionis, tėvūnas*), dauguma čia pateiktų vedinių yra seni. Jie buvo terminizuoti. Kaip matyti, čia pateikta nemažai giminystės terminų. Su didžiąja dalimi vedinių sudėtinių terminų nevartota, gausiai jų buvo tik su sinoniminiais dėmenimis *giminaitis* ar *giminietis*, pvz.: *aukštutinės eilės giminaitis* CI₃₈ 83, *aukštutinis giminaitis* BPI₃₃ 5 P, *šalutinės eilės giminaitis* CI₃₈ 86, *šalutinės linijos giminaitis* CI₃₈ 1400 P, *tiesioginės eilės giminaitis* CI₃₈ 86, *tiesioginės linijos giminaitis* CI₃₈ 1400 P, *tiesioginis giminaitis* CI₃₈ 370, *žemutinės eilės giminaitis* CI₃₈ 83, *žemutinis giminaitis* CI₂₈ 132/12, CI₃₃ 132; *aukštutinės eilės giminietis* CI₃₃ 194 S, *aukštutinis giminietis* CI₃₃ 132, BS₁₉ 455, BPI₂₄ 5, BPI₃₀ 5, *dvasios giminietis* CI₃₃ 37, *kraujo giminietis* CI₃₃ 37, *šalutinės eilės giminietis* CI₃₃ 994 S, *šalutinis antrojo laipsnio giminietis* BS₁₉ 519, *žemutinis giminietis* BS₁₉ 455. Nors junginio su *giminaitis* nerasta, tačiau vietoj vyravusios *šalutinės eilės* buvo vartojama ir *šoninė eilė* (CI₃₃ 200) (šiandieniniai kodeksai teikia būtent dėmenį *šoninė*). Anuomet vyravo dėmuo *eilė*, tačiau šiandieniniuose kodeksuose vartojama *linija*, ir ne *tiesioginė*, o *tiesioji*. Taigi dabar yra *tiesiosios* arba *šoninės linijos giminaitis* ir *aukštutinės* arba *žemutinės linijos giminaitis* (CK 2000: 3.131–3.133 str.).

Ne su priesagomis padarytų asmenis įvardijančių teisės terminų tiriamuose kodeksuose rasta nedaug (apie 10% lietuviškos kilmės terminų). Iš jų gausiausi yra **dūriniai**, kurių rasta per 20 (sudėtinių terminų su jais neaptikta). Daugiau nei pusė jų padaryta iš būdvardžio ir daiktavardžio. Išskyrus vieną atvejį, visi tokie dūriniai turi jungiamąjį balsį, pvz.: *bendrabylininkas* „kartu besibylinėjantis asmuo“ CI₃₈ 15/3, CPI_{31Č} 15/4 (netaisyklingas dūrinys), *bendradarbis* BS₁₉ 615, *jaunametis* BS₁₉ 181, *mažametis* CI₃₃ 213, CI₃₈ 1368, BS₁₉ 40, *nesveikaprotis* CPI_{31V} 84, *pilnametis* CI₃₃ 150/1, BPI₃₃ 356/6 S, *silpnaprotytis* BPI₃₃ 95, *svetimatautis* CI₂₈ 66. Be jungiamojo balsio pavartota tik *svetimšalis* „užsienio pilietis“

CTI₃₈ 261, BS₃₄ 4 T, nors ir tas turi variantą *svetimašalis* CI₃₃ 1, BS₁₉ 5, BPI₃₃ 228.

Mažiau rasta atvejų, kai daiktavardis sudurtas su veiksmazodžiu. Esama junginių su jungiamuoju balsiu, pavyzdžiui, *darbadirbys* „darbuotojas“ BS₁₉ 608, *knygavedys* „raštedys“ BS₁₉ 328, ir be jungiamojo balsio, pavyzdžiui, *darbdavys* CI₃₃ 684 PT, CTI₃₈ 1163 T, BS₃₄ 625 T, *įstatymleidys* BS₃₄ 4 R (gali būti nusižiūrėta pagal *законодатель*), *raštedys* BS₃₄ 656 S.

Vienas kitas asmenis įvardijantis kodeksų terminas priklauso prie retos struktūros darinių:

a) būdvardis + veiksmazodis: *bendravaldis* CTI₃₈ 1189 (*совладѣлецъ*), *veltkleidis* „turto eikvotojas“ CPI_{31V} 1460/13 (*расмочумель*). Tiesa, šiais atvejais pirmasis dėmuo gali būti atsiradęs ne tiesiai iš būdvardžio, o iš būdvardinio prieveiksmio;

b) daiktavardis + daiktavardis: *pusbrolis* CI₃₃ 204.

Tik dalis čia pateiktų vedinių yra terminizuoti. LKŽ duomenimis, praeitame amžiuje atsirado žodžiai *bendradarbis*, *bendravaldis*, *darbadirbys*, *įstatymleidys*, *jaunametis*, *mažametis*, taigi jie yra galimi teisės naujadarai. *Bendrabylininko*, *knygavedžio* nėra LKŽ (bet yra aiškus naujadaras *knygvedys*).

Maždaug tiek pat kiek dūrinių kodeksuose rasta **priešdėlių darybos** terminų (sudėtinių terminų taip pat neaptikta). Nėra ir nė vieno priešdėlio, kuris ryškiai išsiskirtų darumu. Su vienu priešdėliu yra ne daugiau kaip 5 vediniai. Iš viso rasta 7 skirtingų priešdėlių vedinių, kuriais įvardijami asmenys, pvz.: **be-**: *bedarbis* BS₃₄ 53 T, *beprodis* CI₃₃ 5, BPI₃₃ 93, *beturtis* CTI₃₈ 200/7, BPI₃₃ 199, *bevaikis* CI₃₃ 1138; **į-**: *įdukra* CI₂₈ 145, *įmotė* CPI_{31V} 1460/12, *įsūnis* CI₂₈ 1119/1, *įtėvis* CI₃₃ 152, CPI_{31V} 1460/53, CTI₃₈ 86, *įvaikis* CI₃₃ 1119/1, CPI_{31V} 195, CTI₃₈ 86; **ne**¹⁴: *nepilnametis* CI₃₃ 213, CTI₃₈ 45, BS₁₉ 41, BPI₃₃ 16; **pa-**: *pamotė* CI₃₃ 1129, *patėvis* CI₃₃ 1129, BS₃₄ 515 S, *pavainikis* „nesantuokinis vaikas“ CI₃₃ 122 S, CTI₃₈ 1460/2 S; **po-**: *podukra* BS₃₄ 515 S, *posūnis* CI₃₃ 194 S; **pra-**: *prasenele*

¹⁴ *Nepilnametis* čia laikomas priešdėlio *ne-* vediniu (plg. terminą *pilnametis*), tačiau *nesveikaprotis* priskirtas prie dūrinių, nes nėra termino *sveikaprotis*. Apskritai ne visada aišku, ar *ne-* reikia laikyti termino dalimi. Kai neigiamumas nėra konkrečiai apibrėžiamas, žodynuose paprastai pateikiamos tik teigiamosios terminų formos, nors tekstuose tie terminai kartais gali būti pavartoti ir su priešdėliu *ne-*.

CI₂₈ 207, *prasenolis* CI₂₈ 207; **pro-**: *prosenis* CI₂₈ 202, *prosenolė* CI₃₃ 207, *prosenolis* CI₃₃ 202.

Kaip matyti, čia esama nemažai giminystės terminų. Dauguma jų terminizuoti, paimti iš gyvosios kalbos. LKŽ nepateikti tik *prasenelė*, *prasenolis*.

Teisei aktualių **galūnių darybos** asmenų įvardijimų rasta vos keli (terminizuoti veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai), pvz.: **-is (-ys)**: *nebylys* CI₃₃ 212, CTI₃₈ 1345/4, BPI₃₃ 411, *neregys* BS₁₉ 612, *vagis* CI₃₃ 652 S, BS₃₄ 45 R; **-a**: *nuotaka* CI₃₃ 3. Beje, dabar vartojamo *kurčnebylio* kodeksuose nėra, rastas tik *kurtusis nebylys* CI₃₃ 381 T.

Lietuvių kalbotyroje yra skiriamas ir **mišrusis terminų darybos būdas**. Tai tokie atvejai, kai iš karto reiškiasi du skirtingi darybos būdai (Urbutis 1978: 189–290). Kodeksuose rastas šio darybos būdo terminas *ipėdinis* CI₃₃ 533/10, CTI₃₈ 24, BPI₃₃ 18 (iš karto sudaryta su priešdėliu ir priesaga; žodis vartotas jau S. Daukanto). Būta keliolikos jo rūšinių terminų, pvz., *netiesioginis ipėdinis* CI₃₃ 1134 T, *šalutinis ipėdinis* CI₃₃ 1104 T, *tiesioginis ipėdinis* CI₃₃ 156 T. Taip pat minėtinos dvi sinonimų eilutės: *ipėdinis iš įstatymo* CI₃₃ 1110 T, *ipėdinis pagal įstatymą* CI₃₃ 1300, *įstatyminis ipėdinis* CI₃₃ 1068/2 S, CTI₃₈ 1352, *įstatymiškas ipėdinis* CI₃₃ 1066 PT, *įstatymiškasis ipėdinis* CI₃₃ 1066 PT ir *ipėdinis iš testamentą* CI₃₃ 1298 S, *ipėdinis pagal testamentą* CTI₃₈ 1408 S, *testamentinis ipėdinis* CI₃₃ 1010 S, CTI₃₈ 69 T. Čia įdomi yra dabar neįprasta terminų su prielinksniais *iš* ir *pagal* sinonimija (kiek plačiau apie tai žr. Umbrasas 2004: 102, 103).

Galiausiai minėtini saviti ne darybos būdu padaryti asmenis įvardijantys terminai. Tiriamuose kodeksuose rasta per pusšimtį (apie 9% savos kilmės terminų) daiktavardiškai vartojamų kitų kalbos dalių žodžių. Tai dalyviai, kuriuos galima laikyti **sudaiktavardėjusiais** ar bent apdaiktavardėjusiais. Daiktavardėjimo negalima priskirti prie darybos. V. Urbutis teigia, kad tai, jog žodis įgyja kitai kalbos daliai būdingų semantinių sintaksinių ypatybių, neleidžia kalbėti apie darybą, apie atskiros žodžio atsiradimą. Tai tik funkcijos pasikeitimas, nes pamatinis žodis nuo tariamo darinio niekuo formaliai nesiskiria, nėra darybos formanto (Urbutis 1978: 294–297).

Kalbant apie daiktavardėjimą dažnai pirmiausia galvoje turimas būdvardžių virtimas daiktavardžiais (Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė

1976: 78, 79; Paulauskienė 1983: 42–45). Tokie sudaiktavardėję būdvardžiai yra neatskiriama susipynę su formantinės darybos daiktavardžiais, todėl neretai net sunku pasakyti, ar tai sudaiktavardėjęs būdvardis, ar su būdvardžio priesaga padarytas daiktavardis. Taip sudaiktavardėjusių būdvardžių formantai imami laikyti daiktavardžių darybos formantais (Paulauskienė 1983: 43, 44). Todėl čia neanalizuojami tokie atvejai, kaip *bedarbis*, *moteriška* „moteris“, *mažametis*, *pilnametis*, kurie aptarti prie darinių ir laikomi daiktavardžiais, nors gali būti pavartoti ir kaip būdvardžiai, tik tada jau įeitų į sudėtinius terminus arba apskritai nebūtų laikomi terminais.

Čia aptariami tik daiktavardžio funkcijas atliekantys dalyviai. Iš sukauptos medžiagos matyti, kad asmenims įvardyti dažniausiai terminizuojami neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai, pvz.: *atstojamasis* „asmuo, kuriam mirus jam skirtą palikimą pagal įstatymą paveldi kitas“ CI₃₃ 1123 S, *draudžiamasis* CI₃₃ 2199 S, *globiamasis* CI₂₈ 12, CPI_{31V} 19, BS₁₉ 577, *globojamasis* CI₃₃ 12, CPI_{31C} 19, CTI₃₈ 19, BS₃₄ 577, *grasomasis* „asmuo, kuriam grasinama“ BS₁₉ 510, *įtariamasis* BS₃₄ 676 T, *įvaikinamasis* CTI₃₈ 1460/8, *įžeidžiamasis* BS₃₄ 532 T, *kaltinamasis* CI₃₃ 644 S, CTI₃₈ 6, BS₁₉ 9, BPI₂₄ 669, BPI₃₃ 3, *kurstomasis* „asmuo, raginamas nusikalsti“ BS₃₄ 51 P, *kvočiamasis* BS₃₄ 676 T, *paperkamasis* „kyšio ėmėjas“ BS₃₄ 149 R, *renkamasis* „dalyvaujantis rinkimuose kandidatų“ BS₁₉ 30/1, BPI₃₃ 975/1 V, *rūpinamasis* CTI₃₈ 1632, *sandomasis* „samdinys“ CI₃₃ 2201 S, *skundžiamasis* BS₃₄ 156 S, *šaukiamasis* „kviečiamas į teismą asmuo“ CTI₃₈ 61, BPI₃₃ 56, *šmeižiamasis* BS₃₄ 537 S, *teisiomasis* CI₃₃ 574 S, CTI₃₈ 111, BS₃₄ 1 S, BPI₃₃ 748, *tiriamasis* „teismo medikų tiriamas asmuo“ CTI₃₈ 1673 T.

Kodeksuose ne ką mažiau rasta ir daiktavardiškai vartojamų neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvių, pvz.: *apkaltintasis* CTI₃₈ 1333 (*обвиняемый*), *aprašytasis* CI₂₈ 1039 (*защитатель*), *įdukrintasis* CPI_{31C} 195, BPI₂₄ 99 (vyriškoji giminė!), *išūnytasis* CTI₃₈ 195, CPI_{31C} 195, BPI₃₃ 85, *išteisintasis* BPI₃₃ 21, *įtartasis* BS₁₉ 159, *įvaikintasis* CPI_{31C} 195, *įžeistasis* BPI₃₃ 1213/4, *nubaustasis* BPI₂₄ 216 (*осужденный*), *nuskaustasis* „įžeistasis, nukentėjęsysis“ CI₃₃ 667, BS₁₉ 477, BPI₃₃ 20, *nuskriaustasis* BS₃₄ 536 T, *nusmerktasis* CI₃₃ 50, BS₁₉ 10, BPI₃₃ 180/10, BPI₂₄ 226 (*осужденный*), *nuteistasis* BPI₂₄ 791, BPI₃₀ 948, BS₃₄ 522 T (*осужденный*), *papirktasis* BS₁₉ 149, *pasamdytasis* CI₃₃ 2228 S, *pasmerk-*

tasis BS₃₄ 10, BPI₃₃ 26 (*осужденный*), suimtas BS₁₉ 59, BPI₃₃ 51/1, sulaikytasis CI₃₃ 665.

Iš pavyzdžių matyti, kad esama tos pačios šaknies skirtingo laiko dalyvių. Jų reikšmė skiriasi, pavyzdžiui, *teisiamasis* ir *nuteistasis* nėra tas pats (beje, *nuteistąjį* atitinka ir *nubaustasis*, *nusmerktasis*, *pasmerktasis*), tačiau kartais atrodo, kad skirtingo laiko dalyviai vartojami iš esmės tai pačiai sąvokai įvardyti, plg. <...> *meluojamas išrodymas tapo kvotos dalyku arba dėl jo buvo iškeltas kaltybinis tardymas arba į t a r t a s i s buvo pašauktas drausmės tieson* <...> BS₁₉ 159 ir <...> *valsčiaus viršaitis, dalyvaudamas darant kratą pas į t a r i a m a j i, jo nemušė* <...> BS₃₄ 676 T.

Pavyzdžiai rodo, kad daiktavardiškai vartojami įvardžiutinės formos dalyviai. Įvardžiutinę formą iš dalies galima laikyti formalia daiktavardinimo priemone, tačiau tai nėra darybos formantas, nes tą formą jau turi pats dalyvis (Urbutis 1978: 296–297).

Neatmestina ir tai, kad dalies minėtų dalyvių daiktavardėjimas yra tik situacinis, tačiau kai kurie žodžiai yra aiškūs terminai, pateikti TŽ 1954, pvz.: *įtariamasis*, *kaltinamasis*, *teisiamasis*, *sulaikytasis*, *nuteistasis*. Už veiksmazodžio formas, kur įmanoma, patogesni daiktavardžiai, plg. *globotinis* (jo kodeksuose nėra) ir *globojamasis*. Analogiškas pirmajam anuomet buvo ir *suimtinis* BS₁₉ 174, BS₃₄ 479 (*апециаиmъ*; plg. *suimtas*).

Rasta ir keletas terminizuotų veikiančios rūšies būtojo kartinio laiko dalyvių, pvz.: *nukentėjusysis* CI₃₃ 1512 S, BS₃₄ 45 T, BPI₃₃ 43 (*номепрнѣвuuū* UUS; plg. *nukentėjęs* TŽ 1954), *susituokusysis* „sutuoktinis“ CI₂₈ 44 (ir *susituokusieji* „sutuoktiniai“ CI₂₈ 102, BS₃₄ 412 R).

Daiktavardiškai yra pavartota ir veikiančios rūšies būtojo kartinio laiko neįvardžiutinių dalyvių, kurių vardininkas su priesaga *-us-*. Tokie dalyviai būdingi kai kurioms tarmėms (Ambrazas 1996: 358). Tai „įžeidėjo“ reikšmė rasti *įžeidusis* CI₃₃ 670, *nuskaudusis* CI₂₈ 670. Kad jie pavartoti kaip terminai, matyti iš opozicijos *nuskaustasis* – *įžeidusis*, pvz.: *jeigu dėl asmens nuoskaudos ar įžeidimo nuskaustasis gavo kredito ar turto nuostolio, tad nuskaustasis ar įžeidusis turi atlyginti jam už šiuos nuostolius teismo nuožiūra ir nutarimu* CI₃₃ 670. Tiesa, antrą kartą *nuskaustasis* pavartotas ne vietoje, sakinį daro nesuprantamą – originale yra *обидѣвuuū или оскорбивuuū*, todėl vietoj antrojo *nuskaustasis* turi būti taip, kaip pavartota CI₂₈ – *nuskaudusis*.

Asmenis įvardijančių **svetimos kilmės terminų** rasta palyginti nedaug. Daugiausia tai yra **skoliniai** arba sudėtiniai terminai su pagrindiniu dėmeniu einančiu skoliniu – iš viso tokių terminų turima apie 80 (pusė vienažodžių, pusė sudėtinių; maždaug 10% tiriamosios medžiagos). Iš jų tik keli terminai yra svetimybės, aiškiai nereikalingos lietuvių kalbai, pvz.: *armijos atsargos oficeris*¹⁵ BS₁₉ 183, *prikazčikas* CTI₃₈ 445 (prirašyta, matyt, dėl aiškumo šalia *įsakytinis*), *unteraficieris* BS₁₉ 27.

Kiti skoliniai laikytini tarptautiniais, beveik visus juos galima rasti dabartiniuose tarptautinių žodžių žodynuose. Atkreiptinas dėmesys, kad koks trečdalis skolinių pavartota ne pačiuose kodeksų straipsniuose, o įvairiuose straipsnių prieduose, paaiškinimuose, daugiausia Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimuose (kiek mažiau Rusijos Senato sprendimuose), taigi atsirado lietuviškuose vertimuose nebūtinai iš originalo.

Iš kai kurių atvejų matyti, kad tarptautiniai terminai vartoti ir tada, kai rusiškame originale, iš kurio buvo verčiama, tarptautinio termino nėra, pvz.: *administratorius* CPI_{31V} 1794 (*управитель*), *advokatas* BPI₃₀ 561 (*защитникъ*), *apeliantas* CPI_{31V} 165 (*противная сторона*), *apeliatorius* CPI_{31V} 163, CPI_{31V} 164/3 (*приносящий жалобу, проситель*), *civilis* BPI₃₃ 226 (*лицо гражданского вѣдомства*), *ekspertas* CPI_{31V} 516, CTI₃₈ 1117, BPI₃₃ 112 (*свѣдущіе люди*), *kuratorius* CPI_{31V} 1543, CI₂₈ 220 (*noneчитель*), *testatorius* CI₂₈ 985, CTI₃₈ 25 (*завѣщатель*). Žinoma, šie tarptautiniai terminai galėjo būti pavartoti kitose nei nurodyta rusiško teksto vietose, tačiau pats faktas liudija, kad ne visada tarptautinis žodis perimtas iš rusiško originalo. Kartais jis įrašomas sąmoningai, net tada, kai pagal rusišką atitikmenį buvo galima parinkti savą žodį, pavyzdžiui, ne *advokatas*, o *gynėjas*¹⁶ (tokį atitikmenį siūlė ir P. Skardžius (1998: 441)). Priežastis čia, matyt, yra ta, apie kurią jau buvo užsiminta literatūroje – tarptautinis žodis, ypač eidamas terminu, dažnai yra labiau apibrėžtos reikšmės nei lietuviškas jo sinonimas, nekelia pašalinių asociacijų, abstraktesnis ar stilistiškai neutralesnis (Pikčilingis 1975: 176). Kartu galima manyti, kad daliai tarptautinių

¹⁵ Tiesa, šis žodis anuomet laikytas tarptautiniu (plg. Skardžius 1998: 441).

¹⁶ Beje, LKŽ duomenimis, „advokato“ reikšmė S. Daukantas vartojo terminą *teisrodis*, iš A. Kuršaičio žodyno šiam reikalui žinomas *tiesabylis*, o *Aušroje* 1886 m. pavartota forma *tiesabylius*.

terminų atsirasti turėjo įtakos ir Vakarų teisės literatūra, juk teisininkai neabejotinai ją skaitė.

Turimi duomenys rodo, kad vos ne visi sukaupiti asmenis įvardijantys tarptautiniai terminai turi lotynišką pamatą¹⁷, pvz.: *agentas* CI₃₃ 1744 S, CTI₃₈ 36, BS₁₉ 111 (*diplomatinis agentas* CTI₃₈ 225, BS₃₄ 5 R, BPI₃₃ 230), *apeliantas* CPI_{31V} 165, *autorius* CI₃₃ 695/5, CTI₃₈ 1041, *cenzorius* BS₁₉ 302, *debitorius* CI₃₃ 2200 P, CTI₃₈ 1092 S, *deputatas* BPI₃₃ 1171, *emigrantas* BS₃₄ 442 P, *generalgubernatorius* CTI₃₈ 88, *kreditorius* CI₃₃ 542 S, CTI₃₈ 8, BS₃₄ 607 T, *notaras* CI₃₃ 569 S, CTI₃₈ 47, BS₁₉ 672, BS₃₄ 577 S, *okupantas* CI₃₃ 700 T, *nusižengimo subjektas* BS₃₄ 245 R, *persona* BPI₃₃ 1 P, *testatorius* CI₂₈ 985, CI₃₃ 1010 T, CTI₃₈ 25, BS₃₄ 440 R, *valstybės prezidentas* CI₃₃ 53.

Šiek tiek terminų siejami su iš lotynų kalbos kilusiomis romanų kalbomis (prancūzų, italų), pvz.: *ambasadorius* CTI₃₈ 225 (pranc. *ambassadeur* TŽŽ 2001; pranc. *ambassadeur* < it. *ambasciatore* – pasiuntinys TŽŽ 1999), *komendantas* BS₃₄ 174 T (pranc. *commandant* – vadas, viršininkas), *komisionierius* CTI₃₈ 445 (pranc. *commissonnaire* < lot. *commissio* – pavedimas), *prokuroras* CTI₃₈ 8, BPI₃₀ 11 (pranc. *procureur*), *valstybės kontrolierius* CTI₃₈ 200/10, BPI₃₃ 277/1 T (pranc. *contrôleur*), *valstybės sekretorius* CTI₃₈ 88 (pranc. *secrétaire*). Yra tik pavieniai atvejai, kai, nurodant kilmę, paminimos kitos kalbos (vokiečių, olandų, lenkų), pvz.: *bankrotas* „prasiskolinęs asmuo“ CTI₃₈ 1485 (it. *banca rotta* – sudaužytas stalas TŽŽ 2001; pranc. *banqueroute* TŽŽ 1999; vok. *Bankrott* < it. *bancarotta* – subankrutavimas TŽŽ 1969), *burmistras* „miesto vadovas“ CTI₃₈ 1117 T (lenk. *burmistrz* < vok. *Bürgermeister*), *makleris* CI₃₃ 1690, CTI₃₈ 445, BPI₃₃ 369 (vok. *Makler* TŽŽ 2001; vok. *Makler* < ol. *makellar* TŽŽ 2000).

Paminėtini ir tarptautinių terminų aplietuvinimo dalykai. Daugeliu atvejų (tai matyti iš jau pateiktų terminų) vartojami šiandien įprastos formos žodžiai, t. y. terminų rašybinis, fonetinis ir morfologinis aplietuvinimas sutampa su dabartiniu. Nors nedaug, tačiau rasta keletas šiandienai nebūdingų rašybos ar fonetikos skirtumų, pvz.: *klijentas* CI₃₃ 1539 T, CTI₃₈

¹⁷ Kilmė daugiausia tikrinta TŽŽ 1999, 2000, 2001.

410 T, BS₃₄ 363/4, *kompanijonas* CI₃₃ 2126 S, BS₃₄ 574 S, *kurjieris* BS₃₄ 5 R, *kontragentas* CI₃₃ 569 S, CTI₃₈ 1304, BS₃₄ 591 T. Buvo anuomet ir dabartinis *kontrahentas* (*sutarties kontrahentas* CTI₃₈ 1302). Jis buvo teikiamas KP 1939, motyvuojant tuo, kad -g- yra iš rusų kalbos. Taip pat skirtingai vartota *bankrotas* CTI₃₈ 1485 ir *bankrutas* CPI_{31V} 1485 (plg. dabartinius *bankrotas*, bet *bankrutuoti*). Sudėtiniuose terminuose prisideda ir dar vienas variantas: *piktas bankrotas* CTI₃₈ 1794, BPI₃₃ 29 S, *piktas bankrūtas* CTI₃₈ 468, *piktavališkas bankrutas* CPI_{31V} 468. Minėtinas ir *ministeris* CPI_{31V} 88, CTI₃₈ 88 (lot. *minister*) – tik sovietmečiu paplito *ministras*, greičiausiai pagal rus. *министр*, dar plg. pranc. *ministre* (TŽŽ 1969). Ano meto Lietuvos žodynuose buvo *ministeris* (SNŽŽ 1907; SNŽŽ 1924; TŽŽ 1936).

Galiausiai atkreiptinas dėmesys, kad vieno kito kodeksuose pavartoto termino dabartiniuose tarptautinių žodžių žodynuose nėra. Čia minėtinas *apeliorius* CPI_{31V} 163, CTI₃₈ 745, BS₃₄ 262 T (lot. *apellator* – nuosprendžio apskundėjas LLŽ 1996). Dabar vartojamas iš to paties lotyniško žodžio padarytas ir viename tiriamame kodekse rastas *apeliantas* CPI_{31V} 165. Tiesa, CPI_{31V} *apeliorius* ir *apeliantas* vartoti, regis, skirtingomis reikšmėmis: pirmasis – asmuo, kuris skundžiasi, antrasis – dėl kurio skundžiamasi (CPI_{31V} 163 ir 165). Tai neįprastas atskyrimas. CPI_{31V} 764 pavartota ir *kontrapeliorius* su sinonimu – *priešinis apeliorius*. Beje, dabartiniame baudžiamojo proceso kodekse terminai yra nesistemiški: asmuo, padavęs kasacinį skundą, vadinamas *kasatoriumi*, o padavęs apeliacinį skundą – *apeliantu*. Nėra dabar ir, matyt, sinonimiškai vartotų terminų *legataras* CPI_{31V} 1712, *legatarijus* CI₃₃ 1086 S, CTI₃₈ 1510/1 (lot. *legatarius* – paveldėtojas). Plg. dar sudėtinius terminus *bendras legataras* CPI_{31V} 1510/1 (juo paaikškinta *palikimo papėdininkas*), *bendras legatarijas* CTI₃₈ 1510/1. TŽŽ 1936 rasta kita forma – *legataris*.

Kartais bandoma sinchroniškai analizuoti tarptautinių terminų darybą, skirstoma pagal darybos kategorijas, pateikiamos priesagos (žr. Urbutis 1965), t. y. elgiamasi panašiai kaip ir su savais žodžiais¹⁸. Taip žiūrint tik geras trečdalis kodeksuose rastų nagrinėjamų terminų galėtų būti

¹⁸ Teigiama, kad iš kitų kalbų atėję dariniai funkcionuoja kaip dariniai dėl darybos santykių, susidariusių su kitais tų pačių šaknų svetimos kilmės žodžiais. Tai vadinama koreliacine daryba (Urbutis 1978: 248, 249).

darybiškai skaidomi, o didžiajai daliai tiriamų tarptautinių terminų net ir formaliai žiūrint galimų pamatinių žodžių surasti nepavyktų. Tarp tų atvejų, kai darybą formaliai įžiūrėti galima, vyrauja terminai su priesagomis **-orius**, **-ė**, pvz.: *darbo inspektorius* CI₃₈ 161/1, *ipotekinis kreditorius* CI₃₈ 1563, *senatorius* CI₃₈ 88, ir **-atorius**, **-ė**, pvz.: *kasatorius* CI₃₃ 1184 T, BS₃₄ 41 T, BPI₃₃ 3 T, *kuratorius* CI₂₈ 220, CPI_{31V} 1543, *turto administratorius* CI₃₃ 1317 S.

Hibridinių asmenis įvardijančių terminų, t. y. tokių, kurie, be savo, turi dar ir kitų kalbų kilmės nekaitybinių morfemų, tiriamojoje medžiagoje rasta tik 16 (maždaug 2% medžiagos). Dauguma iš jų yra priesagos **-ininkas** vediniai (laikytini vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais), pvz.: *akcininkas* CI₃₃ 2138 S, BS₁₉ 580, *bankrūtininkas* BS₃₄ 602 S, *činšininkas* CI₃₃ 533 T, *duelininkas* BS₃₄ 486 R, *kontorininkas* CI₃₃ 1238 P, *kontrabandininkas* BS₃₄ 591 T, *policininkas* BS₃₄ 523 T, *servitutininkas* BS₃₄ 624 T, *šantažininkas* BS₃₄ 615 R. Vietoj pastarojo dabar vartojamas *šantažuotojas*, žinomas ir tarptautinis *šantažistas* (DŽ 2003). Šio ir analogiško *kontrabandistas* to meto kodeksuose nepasitaikė (*kontrabandistas* šalia *kontrabandininko* pateiktas SNŽŽ 1907). *Kontrabandininkas* dabar visai įsigalėjęs ir todėl kartais per televiziją nuskambantis *kontrabandistas* pagrįstai taisomas (Pečkuvienė 2004: 11, 12). *Bankrotininkas* ar *servitutininkas* dabar apskritai teisėje nevartojami. Su ta pačia priesaga, bet kitokio tipo terminas yra *subnuomininkas* CI₃₃ 570 T. Jis padarytas iš hibridinio termino, plg. *sub-nuoma* CI₃₃ 1705 S. 1918–1940 m. kodeksuose dar nebuvo, tačiau TŽ 1954 kalbamam reikalui vykusiai yra teikiama *pernuoma*, *pernuomininkas* – šie terminai be reikalo buvo pamiršti dabartinių atitinkamų kodeksų rengėjų. Tiesa, TŽ 1954 be jokių sinoniminių ryšių yra pateikta ir *subnuoma* su *subnuomininku*, ir net su kitokiais atitikmenimis, tačiau tai greičiausiai yra ne sąmoningas atskyrimas, o žodyno yda.

Kitokių hibridinių terminų rasta tik keletas. Minėtina trejetas hibridinių veikėjų pavadinimų su priesaga **-tojas**: *apeliuotojas* BS₃₄ 155 T, *likviduotojas* CI₃₃ 2200 P, *įstatymų dabotojas* BPI₃₃ 166 S (prie aiškiai neteiktino pastarojo termino prirašyta *bliustitel zakona*); rasti ir du daiktavardiškai pavartoti hibridiniai dalyviai: *areštuotasis* BS₃₄ 453 T, *internuotasis* BS₃₄ 174 T.

Prie svetimos kilmės terminų paprastai priskiriami ir **vertiniai**. Vertybos, t. y. vertinių darymo, atžvilgiu tiriamoji medžiaga nenagrinėta, nes vertinių atpažinimas ir traktavimas kelia problemų, ypač tais atvejais, kai žodžiai yra gerai prisitaikę prie lietuvių kalbos sistemos ir jų svetimumas neįjuntamas. Terminų savumas čia pirmiausia suprantamas kaip lietuviškų dėmenų turėjimas. Aiškiau atskirti galima tik aklai pagal kitas kalbas sudarytus terminus, kuriems trūksta darybos motyvacijos¹⁹ arba kurių neįprasta forma, tačiau tokių atvejų tiriamojoje medžiagoje labai mažai. Pavyzdžiui, dėl rusų kalbos poveikio *bendrasavininkas* CI₃₃ 555 PT, CI_{31V} 1156/3, CTI₃₈ 4 T (originale buvo įvairiai: *соучастникъ въ общемъ владѣніи; совладѣлецъ* UGS; iš TŽ 1954 matyti struktūriškai artimiausias atitikmuo – *сособственник*) taisomas – keičiamas *nuosavybės bendrininku*²⁰, *bendratūrčiu* (TT 1992: 25; KKonsul 2003: 35).

Minėtinas seniai peikiamas *įstatymdavėjas* BPI₃₃ 174 T ir su juo susijęs terminas *įstatymdavystė*²¹ BPI₃₃ 180/4 P (plg. *законодатель, законодательство*). Pastarasis įtrauktas į 1939 m. *Kalbos patarėją* (KP 1939), abu taisomi dar ir dabar (Šukys 2003: 44). Nors nepakankamai, tačiau šiek tiek geresni yra anuos terminus atitinkantys *įstatymleidyba* BS₃₄ 4 P, *įstatymleidys* BS₃₄ 4 R (taip pat taisomi). Ir vieni, ir kiti keičiami *įstatymų leidyba, įstatymų leidėjas* (šis buvo ir anuomet CI₃₃ 570 T, CTI₃₈ 1163 T, BS₃₄ 53 S; žr. TT 1992; Piročkinas 1990: 152; Šukys 2003: 44). Visi šie terminai greičiausiai daryti pagal analogiją, kuri ėjo nuo senųjų raštų. LKŽ duomenimis, kalbamam reikalui K. Sirvydas, J. Brodovskis vartojo *tiesastatys, tiesastatis*, vėliau *Aušroje* pavartota ir *tiesastatystė*. XIX–XX a. žodynuose (daugiausia S. Gimžausko, G. H. F. Nesselmanno, J. Šlapelio, J. Ryterio, A. Kuršaičio) dar pateikta *tiesadavys (tiesadavis), tiesadavėjas* ir *tiesadavystė, tiesadavėjystė, tiesadavyba*. Taigi XX a. pradžioje, kai nustota *tiesą* vartoti „teisės“ reikšme, buvo pakeistas ir išvestinio termino dėmuo, tik įdėta ne *teisė*, o *įstatymas*.

¹⁹ Tik tokius atvejus St. Keinys vadina *vertiniais*, o šiaip pagal kitas kalbas nusižiūrėtus terminus laiko *sekiniais* (Keinys 1999: 113, 115).

²⁰ Tokio tirtuose kodeksuose nebuvo, tačiau rastas panašus *turto bendrininkas* CTI₃₈ 1095 T.

²¹ LKŽ dar yra ir forma *įstatymdavybė*.

Išvados

1. 1918–1940 m. kodeksuose gausiai vartoti asmenis įvardijantys teisės terminai. Dalis šių terminų priskirtina teisės mokslui, dalis – teisės praktikai. Tai teisiniais santykiais susijusių, įvairias teises funkcijas atliekančių asmenų pavadinimai.

2. Būdingas tiriamojo meto asmenis įvardijančių teisės terminų bruožas yra lietuviškumas. Darybiškai neskaidžių asmenų įvardijimų kodeksuose reta, dauguma terminų yra dariniai. Tik dalis jų yra padaryta specialiai teisės terminijos reikams, dauguma – terminizuota. Griežtai atriboti terminizuotus ir naujus darinius yra keblu, nes trūksta žodžių istorijos duomenų. Dauguma asmenis įvardijančių teisės terminų yra šiaip kalboje labai įprastų ir darių priesagų *-tojas*, *-a* ir *-ėjas*, *-a* vediniai (nors ne visada jie fiksuoti leksikografijoje). Galimas daiktas, būtent dėl įprastumo kai kurie su priesaga *-tojas*, *-a* padaryti terminai vėliau buvo keičiami *-ovas*, *-ė* vediniais. Aiškesni tiriamojo laikotarpio naujadarai daugiausia daryti su priesaga *-ininkas*, *-ė*.

3. Išskirtinas savitas asmenis įvardijančių teisės terminų tipas – su daiktavardėję, dažniausiai neveikiamosios rūšies esamojo laiko, dalyviai. Tai gana patogus trumpos raiškos būdas. Kai kurie kalbamo tipo terminai yra įprasti ir dabar.

4. Skoliniai kodeksuose sudaro palyginti nedidelę asmenis įvardijančių teisės terminų dalį. Beveik visi skoliniai yra tarptautiniai žodžiai. Dauguma jų yra lotyniškos kilmės. Tik vieno kito tarptautinio žodžio aplietuvinimas nesutampa su šiandieniniu, varijavimo būta nedaug. Medžiaga taip pat rodo, kad tarptautiniai žodžiai ne visada perimti iš rusiško teksto originalo. Skoliniams artimi yra ir hibridiniai terminai, tačiau toks terminų darybos būdas kodeksuose buvo visai retas.

5. Dalis tirtų asmenis įvardijančių teisės terminų dabar yra nevartojami: pasikeitė sąvokos arba rasta tinkamesnė raiškos formų, šalinti sinonimai. Netaisyklingų terminų nedaug. Iš kodeksuose pateiktų terminų dabar taisomas tik vienas kitas. Taisymo motyvas dažnai būna netinkamas kitų kalbų poveikis.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI²²

- BPI₂₄ – *Baudžiamojo proceso įstatymas*. Red. A. Kriščiukaitis. – *Teisė* 6–10 [priedas], Kaunas, 1924–1926.
- BPI₃₀ – Byla J. *Baudžiamojo proceso įstatymas*, Kaunas, 1930.
- BPI₃₃ – *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Red. M. Kavolis, Kaunas, 1933.
- BS₁₉ – *Baudžiamasis statutas*, Kaunas, 1919 // *Baudžiamieji įstatymai*, Kaunas, 1919.
- BS₃₁ – Jablonskis K. *Baudžiamasis statutas: su papildymais*, 2 leid., Kaunas, 1930.
- BS₃₄ – *Baudžiamasis statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*, Kaunas, 1934.
- CI₂₈ – *Civiliniai įstatymai: Įst. Rink. X t. 1 d.: Vertimas*.
- CI₃₃ – Šalkauskis K. *Civiliniai įstatymai: X tomo 1 dalis*, Kaunas, 1933.
- CPI_{31C} – *Civilinio proceso įstatymas*. Sulietuvino M. Čepas, Kaunas, 1931.
- CPI_{31V} – *Civilinio proceso įstatymas su pridedamaisiais įstatymais ir su dalykine rodykle-žodyne*. Spaudai paruošė J. Viskanta, Kaunas, 1931.
- CTI₃₈ – *Civilinės teisės įstatymas su visais pakeitimais ir papildymais ir su Vyr. Tribunolo bei Rusų Senato aiškinimais*. Red. Č. Butkys, Kaunas, 1938.
- UGS – *Уставъ гражданского судопроизводства и положеніе о нотаріальной части (Т. XVI, Ч. I, Св. зак. Росс. Имп.)*, Берлинъ, 1924.
- UU – *Уголовное уложение 22 марта 1903 г.* По изданіямъ Н. С. Таганцева, Рига, 1922.
- UUS – *Уставъ Уголовнаго Судопроизводства (Сводъ зак. т. XVI, ч. I, изд. 1914 года) съ позднѣйшими узаконеніями, законодательными мотивами, разъясненіями Правительствующаго Сената и циркулярами министерства юстиціи*. Составленъ М. П. Шрамченко и В. П. Ширковымъ, Рига, 1923.
- ZG – *Законы гражданскіе: (сводъ законовъ, т. X, ч. I, изд. 1914 г., по Прод. 1914 г.): со включеніемъ узаконеній послѣдовавшихъ въ порядкѣ 87 ст.*

²² Čia pateikiami tik tiriami lietuviški kodeksai ir jų atitikmenys rusų kalba. Kad būtų patogiau rasti terminą, šalia kodekso santrumpos nurodomas ne puslapis, o straipsnio numeris. Nemažai terminų paimta iš straipsnių priedų, kuriuose pateikiami komentarai. Tada greta straipsnio numerio dar rašoma ir raidė, kuri reiškia priedo tipą: T – Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimas, S – Rusijos Senato sprendimas, R – kodekso redakcinės komisijos komentaras, V – kitas įstatymas, P – visi kiti priedai, įskaitant ir buvusius originale. Kai kurie terminai paimti iš postraipsnių. Tada šalia straipsnio numerio po įstrižo brūkšnio rašomas dar ir postraipsnio numeris.

осн. зак. и разъясненій Правительствующаго Сената с 1866 г. по 1 октября 1915 г. Составилъ В. В. Исаченко, Петроградъ, 1916.

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

- Ambrasas S. 1993: *Daiktavardžių darybos raida: Lietuvių kalbos veiksmažodžių vėdiniai*, Vilnius.
- Ambrasas S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodžių vėdiniai*, Vilnius.
- Ambrasas V. 1996: Veiksmažodžio neasmenuojamosios formos. – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius, 354–385.
- Buivydienė R. 1997: *Lietuvių kalbos vedybų giminystės pavadinimai*, Vilnius.
- BŽ 1924: Baronas J. *Rusiškai lietuviškas žodynas*, Kaunas.
- BŽ 1933: Baronas J. *Rusų lietuvių žodynas*, Kaunas.
- CK 2000: Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – *Lietuvos Respublikos pagrindiniai įstatymai*, Vilnius, 25–303.
- Drotvinas V. 1987: *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*, Vilnius.
- DŽ 2003: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. St. Keinys, Vilnius (e. leidimas).
- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius.
- ĮTPTK 1924: Įvardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos. Sudarė A. Vireliūnas, Kaunas.
- Jablonskis J. 1935: *Jablonskio raštai 4*, Kaunas.
- Jablonskis J. 1936: *Jablonskio raštai 5*, Kaunas.
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius.
- Jakaitienė E. 1980: *Lietuvių kalbos leksikologija*, Vilnius.
- Keinys St. 1975: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16: *Lietuvių terminologija*, 7–56.
- Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.
- Keinys St. 1999: *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*, Šiauliai.
- KKonsul 2003: *Kalbos konsultacijos*. Sudarė A. Kupčinskaitė-Ryklienė, Vilnius.
- Klimavičius J. 1988: Kas krato teisės kalbos vežimą? – *Gimtoji kalba* 7, 3–10.
- Klimavičius J. 2003: *Vila – vasarnamis, kotedžas – pilaitė*. – *Gimtoji kalba* 10, 10–13.
- Kniūkšta P. 1999: Ypatingesni kanceliarinės kalbos atvejai. – *Kalbos kultūra* 72, 19–28.
- KP 1939: *Kalbos patarėjas*. Paruošė L. Dambrasas. Red. A. Salys ir P. Skardžius, Kaunas.
- KPP 1985: *Kalbos praktikos patarimai*. Sudarė A. Pupkis, Vilnius.
- LKŽ: *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, Vilnius, 1941–2002.
- LLŽ 1996: Kuzavinis K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius.

- L R V A Į 1999: Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. – *Valstybės žinios* 60-1945.
- L R V T Į 1999: Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. – *Valstybės žinios* 66-2130.
- Pakerys A. 1994: *Akcentologija 1: Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas.
- Palionis J. 2004: *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Vilnius.
- Paulauskienė A. 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*, Kaunas.
- Pečkuvienė L. 2004: Ką gaudyti Lietuvos pasienyje: kontrabandininkus ar kontrabandistus. – *Gimtoji kalba* 3, 11–12.
- Pikčilingis J. 1975: *Lietuvių kalbos stilistika 2*, Vilnius.
- Pirockinas A. 1990: *Administracinės kalbos kultūra*, Vilnius.
- Sabaliauskas A. 1966: Lietuvių kalbos leksikos raida. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 8: *Lietuvių kalbos leksikos raida*, 5–141.
- Sabaliauskas A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius.
- Salys A. 1979: *Raštai 1*, Roma.
- Skardžius P. 1966: Priesaga -ovas ir jos vartoseną. – *Gimtoji kalba* 1, 10–12.
- Skardžius P. 1996: *Rinkiniai raštai 1*, Vilnius.
- Skardžius P. 1998: *Rinkiniai raštai 3*, Vilnius.
- SNŽŽ 1907: *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynelis: Skaitytojams palengvinimas*. Sudarė J. Šlapelis, Tilžė.
- SNŽŽ 1924: Norkus J. *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynelis*, Kaunas.
- Šalkauskis S. 1991: *Raštai 2: Filosofijos ir pedagogikos terminija*, Vilnius.
- Šukys J. 2003: *Kalbos kultūra visiems*, Kaunas.
- TT 1992: *Terminologijos taisyklės*. Parengė K. Gaivenis, A. Kaulakienė, St. Keinys, J. Klimavičius, Vilnius.
- TTP 1939, 1940: Teisinės terminijos projektas. P. Stravinskas. – *Teisė* 48, 384–387; 49, 475–480; 50 73–74; 51, 184–185.
- TTTŽP: *Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynelio projektas* [rankraštis], [1920].
- TŽ 1954: *Teisinių terminų žodynas*. Sudarė A. Žiurlys, Vilnius.
- TŽŽ 1936: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarė K. Boruta, Pr. Čepėnas, A. Sirutytė-Čepėnienė. Red. J. Žiugžda, Kaunas.
- TŽŽ 1969: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vyr. red. F. Petrovas. Vertė O. Doveikienė ir kt. Lietuviško leid. red. Ch. Lemchenas, Vilnius.
- TŽŽ 1999: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas 1*, Vilnius.
- TŽŽ 2000: Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas 2*, Vilnius.
- TŽŽ 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys, Vilnius.
- Umbrasas A. 2001: Teisės terminijos padėtis Lietuvoje 1918–1940 metais. – *Terminologija* 8, 76–94.
- Umbrasas A. 2004: Prielinksniniai teisės terminai 1918–1940 metų Lietuvos kodeksuose. – *Specialybės kalba: sistema ir vartoseną. Mokslinės konferencijos darbai*, Vilnius, 102–108.
- Urbutis V. 1965: Daiktavardžių daryba. – *Lietuvių kalbos gramatika 1*, Vilnius, 251–473.

- Urbutis V. 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius.
- Urbutis V. 1999: Naujadaras. – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Red. V. Ambrazas, Vilnius, 429–430.

LAW TERMS NAMING PERSONS IN LITHUANIAN LEGAL CODES OF 1918-1940

Summary

Sources for the research in this article are unofficial translations of Russian legal codes, which were valid in Lithuania between 1918 and 1940, into Lithuanian. The article analyses terms of law for naming persons. Part of these terms could be attributed to the jurisprudence, other part – to the legal practice. They are names of persons connected by the legal relations and persons performing legal functions. There were about 800 such terms found in the earlier mentioned codes. About half of them are one-word terms, a half of them – complex terms (mainly two-word terms). Terms are discussed according to their origin and word-formation.

A characteristic feature of law terms of that period naming persons is their Lithuanian origin. Names of persons, which are separable in respect of word-formation, are rare in those codes, most of them are derivatives. Some of them are coined specially for the needs of law terminology, most of them are terminologized. It is quite difficult to mark strictly terminologized formations from new formations. If a derivative, which is systematically possible, did not get into the earlier lexicography, it is not possible to conclude that such word did not exist. Most of law terms naming persons are derivatives with suffixes *-tojas*, *-a* and *-ėjas*, *-a*, which on the whole are very common and productive. It is possible that exactly because of the commonness some terms made with the suffix *-tojas*, *-a* were replaced with derivatives with the suffix *-ovas*, *-ė*. More clearly new words were made with the suffix *-ininkas*, *-ė*.

The article singles out a distinctive type of law terms naming persons – substantivized participles, mostly of the passive voice of the present tense. This is quite convenient way of a short expression. Some of the terms of this type are usual until nowadays.

Borrowings make quite a small part of law terms naming persons in these codes. Almost all borrowings are international words. An absolute majority of them are of the Latin origin. The Lithuanization of a very few international words differs from the present one, variations are rare. Hybrid terms are close to borrowings, though such way of naming persons in these code was not popular at all.

Alvydas UMBRASAS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
e. paštas Alvydas@lki.lt

Gauta 2005-11-10